

ТАКИ ФИТИ

МАКРОЕКОНОМИЈАТА ДЕНЕС

КАДЕ Е И КАДЕ ОДИ МОДЕРНАТА МАКРОЕКОНОМСКА НАУКА?

Акад. Таки Фити
МАКРОЕКОНОМИЈАТА ДЕНЕС
КАДЕ Е И КАДЕ ОДИ МОДЕРНАТА МАКРОЕКОНОМСКА НАУКА?

Издавач:
Македонска академија на науките и уметностите
Центар за стратегиски истражувања

За издавачот:
Акад. *Владо Камбовски* – претседател на МАНУ

Уредник:
Акад. *Гоце Пејрески*

Лектура и компјутерска обработка:
Здравко Корвезирски

Печати:
„Македонска ризница“ – Куманово
2013

Авторско право © 2013, *Македонска академија на науките и уметностите* – *Центар за стратегиски истражувања*. Сите права се заштитени. Ниту еден дел од оваа книга не може да биде репродуциран или пренесен во која било форма или со кои било средства – електронски и технички, вклучувајќи фотокопирање, преснимување и чување во информативни системи – без претходна писмена согласност од издавачите.

МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ
ЦЕНТАР ЗА СТРАТЕГИСКИ ИСТРАЖУВАЊА

ТАКИ ФИТИ

МАКРОЕКОНОМИЈАТА ДЕНЕС

**КАДЕ Е И КАДЕ ОДИ МОДЕРНАТА
МАКРОЕКОНОМСКА НАУКА?**

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

330.101.541“1936/2013“

ФИТИ, Таки

Макроекономијата денес : Каде е и каде оди модерната макроекономска наука? / Таки
Фити. – Скопје : Македонска академија на науките и уметностите, 2013. – 104 стр. ; 27 см

Фусноти кон текстот. – Библиографија: стр. 97–102

ISBN 978–608–203–098–2

а) Макроекономија – 1936–2013

COBISS.MK-ID 94625034

СОДРЖИНА

<i>Содржина</i>	9
1. КЕЈНЗОВАТА РЕВОЛУЦИЈА И НАСТАНУВАЊЕТО НА МОДЕРНАТА МАКРОЕКОНОМСКА НАУКА – ВОВЕДНИ РАЗГЛЕДУВАЊА	11
2. НЕОКЛАСИЧНАТА СИНТЕЗА И КРУЦИЈАЛНИТЕ МАКРОЕКОНОМСКИ КОНЦЕПТИ ПО НЕЈЗИНОТО НАСТАНУВАЊЕ	16
Раните критики на Кејнз.....	16
Суштината на неокласичната синтеза	19
Зошто неокласичната синтеза е круцијален макроекономски концепт?.....	20
Потрошувачка, штедење и инвестиции	23
Филипсовата крива на долг рок.....	26
Нови пробиви во теоријата на економскиот раст и макроекономското моделирање.....	28
3. КОНФРОНТАЦИИ МЕЃУ УМЕРЕНИТЕ КЕЈНЗИЈАНЦИ И МОНЕТАРИСТИТЕ ПО НАСТАНУВАЊЕТО НА НЕОКЛАСИЧНАТА СИНТЕЗА	33
4. РЕВОЛУЦИЈАТА НА РАЦИОНАЛНИТЕ ОЧЕКУВАЊА И КРУЦИЈАЛНИТЕ МАКРОЕКОНОМСКИ КОНЦЕПТИ	37
Новата класична макроекономија и хипотезата за рационалните очекувања	37
Критиката на Лукас.....	39
Концептот за неефективност (ирелевантност) на политиките.....	40

Хипотезата за монетарното изненадување како детерминанта на бизнис-циклусите	41
Теоријата за реалните бизнис-циклуси	42
Концептот за (не)конзистентност на политиките низ времето.....	44
5. НОВАТА КЕЈНЗИЈАНСКА ЕКОНОМИЈА – РЕИНКАРНАЦИЈА НА КЕЈНЗИЈАНИЗМОТ	46
За микроекономските фундаменти на кејнзијанизмот.....	47
Номиналните ригидности на платите.....	48
Ригидност на реалните плати	48
Номинални и реални ригидности на цените на доброта и на услугите.....	49
Новокејнзијанското свртување кон запоставената агрегатна понуда.....	51
Хистереза	51
6. КОНФРОНТАЦИИ ВО РАМКИТЕ НА ГЛАВНАТА СТРУЈА НА МОДЕРНАТА МАКРОЕКОНОМИЈА	53
7. ЗА ПРЕТКРИЗНИОТ КОНСЕНЗУС ВО РАМКИТЕ НА ГЛАВНАТА СТРУЈА НА МОДЕРНАТА МАКРОЕКОНОМИЈА	58
8. ПОДРАЧЈА НА ПРОБЛЕМАТИЗИРАЊЕ НА ПРЕТКРИЗНИОТ КОНСЕНЗУС ВО МАКРОЕКОНОМСКАТА НАУКА	61
Дали економската наука е во криза?	61
Ново обмислување на фискалната политика.....	64
Ново обмислување на монетарната политика.....	67
За нарушениот консензус околу т.н. Great Moderation.....	69
Улогата на владата и на пазарот во алокацијата на ресурсите	70
9. НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК – РЕЛЕВАНТНОСТА НА СОВРЕМЕНИТЕ МАКРОЕКОНОМСКИ КОНЦЕПТИ ЗА МАКЕДОНСКАТА ЕКОНОМИЈА	72

ПРИЛОЗИ	81
ПРИЛОГ 1: СУМИРАЊЕ НА СУШТИНСКИТЕ РАЗЛИКИ МЕЃУ КЛАСИЧНИОТ МАКРОЕКОНОМСКИ МОДЕЛ И КЕЈНЗОВИОТ МАКРОЕКОНОМСКИ МОДЕЛ	83
Класичен модел.....	83
Резиме на разликите.....	85
ПРИЛОГ 2: РЕЗИМЕ НА КРУЦИЈАЛНИТЕ МАКРОЕКОНОМСКИ КОНЦЕПТИ ПО НЕОКЛАСИЧНАТА СИНТЕЗА	87
Основната порака на неокласичната синтеза.....	87
Резултат.....	87
Модилјановиот животен циклус на штедењето.....	87
Процесот на трансформација на Филипсовата крива во вертикална линија на нивото на потенцијалниот БДП и природната стапка на невработеност.....	88
Конфронтации меѓу умерените кејнзијанци и монетаристите.....	90
ПРИЛОГ 3: КОНФРОНТАЦИИ ВО РАМКИТЕ НА ГЛАВНАТА СТРУЈА НА МОДЕРНАТА МАКРОЕКОНОМИЈА (НОВИ КЛАСИЧАРИ – НОВИ КЕЈНЗИЈАНЦИ)	91
Нови кејнзијанци - нови класичари.....	91
Преткризниот консензус за фискалната и монетарната политика.....	92
Подрачја на проблематизирање на преткризниот консензус кај фискалната политика.....	94
Подрачја на проблематизирање на преткризниот консензус кај монетарната политика.....	95
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	97

ПРЕДГОВОР

Трудов што го презентирам пред научната јавност под наслов *Макроекономијата денес – каде е и каде оди современата макроекономска наука?*, е подготвен за да послужи како основа за дебата на Тркалезната маса на истата тема што ја организира Центарот за стратески истражувања при МАНУ. Овој труд, во резимирана форма, ги следи траекторијата на макроекономијата (од нејзиното настанување, во 1936 година, до денешни дни), генезата на круцијалните макроекономски концепти, т.е. нивното појавување, развивање и проблематизирање низ времето, домените на консензус и домените на несогласување низ дебатите на претставниците на заемно конкурентните макроекономски школи (класичната и кејнзијанската), нарушувањето на преткризниот консензус по појавата на актуелнава криза, новите контроверзии и дилеми на модерната макроекономска наука и новото промислување на значајни макроекономски концепти во посткризниот период. Во трудов, наместо заклучок, е дадена оценка за релевантноста на современите макроекономски концепти и на новите збиднувања во макроекономијата за македонската економија. На крајот на трудот се поместени и 3 прилози кои ги резимираат клучните теми обработени во овој прилог: разликите меѓу класичниот и Кејнзовиот модел, најзначајните макроекономски концепти кои настанаа по неокласичната синтеза и новите конфронтациите во рамките на главната струја на модерната макроекономија за круцијални макроекономски прашања.

Добар дел од спомнативе прашање се опстојно анализирани во низа мои трудови (книги, студии, статии) објавени во периодот 2001–2013 год.

При приготвувањето на овој труд, намерата ми беше, на едно место, верувам, на логичен и конзистентен начин, да елаборирам низа комплексни макроекономски концепти, прашања, контроверзии и дилеми во значително пократка и високо синтетизирана форма, што на заинтересираните читатели и на учесниците во дебатата ќе им овозможи јасен увид во она што се случува во макроекономската наука денес. Притоа, најзначајниот дел од разработените прашања се актуализирани со новите сознанија на макроекономската наука и со претежно потпирање врз изворна литература, т.е. врз трудовите на најпроминентните автори од областа. Тоа, особено се однесува на деловите од трудов кои ги следат конфронтациите во рамките на јадрото, т.е. главната струја на модерната макроекономија (нови класичари и нови кејнзијанци), како и на делот што ги расветлува посткризните дебати во макроекономската наука.

Скопје, септември 2013

Акад. Таки Фити

1. КЕЈНЗОВАТА РЕВОЛУЦИЈА И НАСТАНУВАЊЕТО НА МОДЕРНАТА МАКРОЕКОНОМСКА НАУКА – ВОВЕДНИ РАЗГЛЕДУВАЊА

Настанувањето на макроекономската наука е поврзана со два крупни настана што се случилја во првата половина на XX век: појавата на **Големата светска економска криза од 1929–1933 година (The Great Depression)** и појавата на капиталното дело на славниот англиски економист **Дон Мејнард Кејнз (John Maynard Keynes) *Општинска теорија на вработеноста, каматната и парите (The General Theory of Employment, Interest, and Money)*, во 1936 година.**

Класичната економска мисла до Кејнз (Keynes 1997, p. 3) не беше посебно посветена на изучување на макроекономските проблеми и на макроекономските агрегати – БДП и на нивното движење низ фазите на економскиот циклус, вработеноста, невработеноста, инфлацијата итн. Тоа е и разбирливо, ако се има предвид тврдењето на класичарите дека пазарите, благодарение на флексибилноста на цените и на платите, имаат нагласена моќ за саморегулација, т.е. за брзо урамнотежување, „чистење“. Оттука, економиите рационално и ефикасно ги користат сите расположливи ресурси и тендираат да функционираат на својот потенцијален БДП. Во такви услови, невработеноста не е особен проблем. Доколку и се појави, таа нужно има привремен, инцидентен карактер. Со други зборови, класичната економска мисла признаваше егзистенција само на доброволна невработеност. Понатаму, класичната економска мисла, поаѓајќи од Сејовиот закон за пазарите, тврдеше дека производството автоматски ја раѓа сопстве-

ната потрошувачка и дека, врз таа основа, не е можно позначајно несовпаѓање на агрегатната понуда и агрегатната побарувачка и појава на економски кризи.

Меѓутоа, Големата светска економска криза од 1929–1933 година (Големата депресија)¹ комплетно ги демантира ваквите тврдења на класичната економска мисла. Таа доведе до енормен пад на производството во сите тогашни високоразвиени земји и креираше висока невработеност. Во 1932 година, стапката на невработеност во САД достигна речиси 25%, во Германија надмина 17%, во Јапонија 16%, во Велика Британија 13,1% итн. (Marseille, 1994, p. 1). Во вакви услови, апсурдно е да се тврди дека невработеноста има доброволен карактер. И тврдењето на класичната економска мисла дека пазарот има моќ перманентно да ги усогласува односите меѓу агрегатната понуда и агрегатната побарувачка се покажа како сосема проблематично. Големата депресија од 1929–1933 година, *de facto*, покажа груба некоинциденција меѓу начинот на којшто класичната економија го објаснуваше механизмот на функционирањето на економијата и фактите од реалниот економски живот.

Во таква констелација на услови, се појави главното дело на Џон Мејнард Кејнс „*Ойшиџаџа теорија на вработеноста, камџаџа и џа-риџе*“ во 1936 година, што претставуваше настан од револуционерно значење за економската наука и за нејзиниот понатамошен развој.

¹ Крахот на Њујоршката берза на 24 октомври 1929 година (црниот четврток) беше детонаторот на Големата депресија од 1929–1933 година. Тој ден на Њујоршката берза беа пуштени, речиси, 12 900 000 хартии од вредност и голем дел од нив не можеа да се продадат по никоја цена. Индексот на цените на акциите кој во периодот од 1922 порасна од 60 на 238 поени (што е само доказ за егзистенција на берзански балон), по 1929 година почна систематски да опаѓа, а во 1932 година се сведе на 36 поени. Само во периодот од септември до јуни 1932 година, композитниот S&P индекс падна од 313 на 47. Прскањето на шпекулативните балони обично се случува кога кај инвеститорите кои претходно на берзата купувале акции по високи цени ќе преовлада негативно антиципирање на иднината (лоши очекувања), поради што овие ќе побрзаат да ги продадат своите акции. Тоа ќе резултира во силен пад на берзата – практично крах. Кризата од берзата набрзо се пренесе во реалниот сектор. Водечките индустрии на САД, креатори на просперитетот од 1929 до 1933 година (автомобилската и градежништвото – последново, според анализите на Алвин Хансен е на специфичен начин поврзано со берзанските балони и економските кризи), беа силно погодени. Крахот на берзата и пропаѓањето на голем број комерцијални банки, го отежна пристапот на американските компании кон средствата за финансирање. Тие го намалија производството, почнаа да отпуштаат работници, а инвестициите едноставно пресушија. Падот на платите и инвестициите услови пад на агрегатната побарувачка и економијата навлезе во депресија, проследена со силен пад на општото ниво на цените (дефлација) (Marcel et Taieb 2008, p. 141–142; Blanchard 2006, p. 477; Hansen, 1953, p. 25).

Во *Ойшїаїа тїеорија*, Кејнз својата анализа ја насочи кон клучните макроекономски прашања и агрегати: движењето на бруто-домашниот производ (општото ниво на производството), вработеноста, односно нејзината негативна манифестација – невработеноста и инфлацијата. Во своето капитално дело, Кејнз се фокусира и врз општојна анализа на бројни други макроекономски категории – посебно на потрошувачката, штедењето, инвестициите, каматната стапка и сл. Така настана современата, модерната макроекономија. Во оваа смисла, Кејнз се смета за основач на модерната макроекономија. Тој факт го признаваат дури и економисти од спротивниот табор на современата макроекономија. Нобеловецот Роберт Лукас, на пример, лидер на новата класична макроекономија, во едно интервју ќе каже: „Претпоставувам дека Кејнз, преку Хикс, Модилјани и Семјуелсон е основач на макроекономијата“ (Lucas 2005, p. 275). Слично мислење застапува и Делонг, кој вели дека макроекономијата доживеа вистински развој по појавата на Кејнзовата *Ойшїа тїеорија* и дека претходните пристапи за разбирањето на бизнис-циклусите беа малку корисни, а Кејнз за нив кажа многу (DeLong and Olney 2009, p. 494). Славниот Пол Семјуелсон, во врска со ова, ќе напише: „Во времето на првото издание на мојата книга, дури ни *зборот макроекономија – изучувањето на она шїо ја ойределува невработеността во ойшїесївошїо, нејзината сїаїка на инфлација и нејзината сїаїка на йорасї на реалниот БДП – ушїе ѓи немаше во речницїите* (подвлекол Т.Ф.). Просто мораше да се појави некој научник и да ги револуционизира воведните учебници по економската наука“ (Samuelson and Nordhaus, 1992, p. IX.)

Појавувањето на Кејнзовата *Ойшїа тїеорија* го означи почетокот на Кејнзовата револуција. Според Харис, Кејнзовата *Ойшїа тїеорија*, заедно со Дарвиновото дело *Поїеклоїо на видовиїе* и Марковиот *Кайшїал*, е една од најзначајните книги појавена во последните 100 години (Harris 1953, p. ix). Тоа, во буквална смисла на зборот, е настан од револуционерно значење, кој суштински ги промени тековите на светската економска наука. Во прилог на ваквото тврдење може да се изнесат бројни аргументи (Фити, 2011, стр. 73–77). Прво, Кејнзовата *Ойшїа тїеорија* радикално раскина со основните постулати, подеднакво, микроекономски (методолошкиот индивидуализам,

индивидуите се рационални, пазарот е совршен) и макроекономски (невработеноста не е типична за капитализмот, понудата ја креира сопствената побарувачка, штедењето и инвестициите се совпаѓаат) на класичната економска мисла. Второ, Кејнзовото економско учење ги постави фундаментите на современата макроекономска наука. Овој труд го профилира најголемиот дел од стандардните содржини на модерната макроекономија. Кејнзовото економско учење, брзиот подем на макроекономската наука по 1936 година и антицикличните мерки од кејнзијанска провениенција, им ги подарија на светот т.н. триесет славни повоени години – години на просперитет, со динамични стапки на економски раст и висока вработеност. Трето, Кејнз на радикален начин ја проблематизира суштината на *laissez faire* филозофијата. *Ойшџајџа теорија* е резултат на времето во кое живее и работи Кејнз. Таа, како што правилно забележува професорот Роберт Скиделски (водечки биограф на Кејнз), „беше книга за светската криза кога, како последица, не можеше повеќе да се побегне од интервенцијата на државата во економскиот живот“ (Skidelsky 1997, p. 103). Во овој контекст, професорот Оливие Бланшар ќе потенцира дека „*Ойшџајџа теорија* понуди интерпретација на настаните, интелектуална рамка, и јасни аргументи за владина интервенција“ (Blanchard, 2006, p. 576). Четврто, Кејнзовата *Ойшџа теорија* ја означиле големата замена на парадигмите, на економскиот либерализам со кејнзијанизмот и стана основна инспирација за развој на новите макроекономски концепции од некејнзијанска, но и од неолиберална провениенција. Петто, револуционерниот карактер на Кејнзовиот економски модел, нобеловецот Едмунд Фелпс го гледа во фактот што во *Ойшџајџа теорија* се расправа за големи теми, како што се нестабилната економска активност (цикличните движења во економијата) и посебно за големите депрсии. Понатаму, Фелпс тврди дека Кејнзовата анализа на очекувањата и на *animal spirits* внела вистинска интелектуална револуција во економската наука. Имено, според Фелпс, Кејнз, со тоа што го потенцирал значењето на неизвесноста на идните настани (пред сè економски) – проблемите да се измерат анализите на другите економски субјекти и нивните очекувања за идните економски настани, значи, невозможност на колективниот ум и на колективната рационалност со сигурност да ја предвиди иднината

– станал носител на интелектуална револуција во тоа време. Неговиот придонес во оваа област, Фелпс го споредува со придонесите за уметноста и филозофијата на славните Пикасо, Сартр и др., бидејќи Кејнз на економијата му го подари видикот на она што генерално се нарекува модернизам. (Phelps 2006, p. 2; 5).

Самиот Кејнз беше длабоко свесен за фактот дека создава книга којашто „широко ќе ја револуционизира економската теорија ... во следните десет години“ и дека ќе понуди нови основи според кои светот ќе се бори против економските проблеми.²

Кејнзовата *Општинска теорија* до денешни дни остана едно од најчитаните и најпрепочитувани економски дела – едноставно секој позначаен труд од областа на макроекономијата што доаѓа од перото на некој славен економист дискутира со погледите и сфаќањата на Кејнз за соодветната проблематика – сеедно дали ги поддржува и доградува, или ги оспорува и критикува. Колку беше влијателен Кејнз, се гледа и од фактот што тој во 1930-тите години, заедно со Маршал, беше најчесто цитираниот економист во економските списанија, во 1940-тите беше втор економист по цитираност (пред него беше Хикс), а во периодот 1960–1986, значи долги години по неговата смрт, според цитираноста остана на 14-тото место (Mankiw 2006, p. 30–31).

Очевидно, макроекономијата е млада наука. Но таа, од нејзиното појавување до денес, значи во изминативе осумдесетина години, постигна импозантен напредок и развој. Макроекономијата, според нобеловецот Солоу, останува во срцето на економијата и нејзината централна улога ќе опстојува и во иднина, поради фактот што луѓето секогаш сакаат да ги разберат актуелните настани, посебно оние со негативни импликации, и да формулираат соодветни економски политики. (Solow 2000, p. 151).

² „Оваа книга ја нареков *Општинска теорија на вработеноста, кампањата и парите*, подвлекувајќи го зборот *општинска*. Целта на ваквиот наслов е да ја истакне разликата меѓу природата на моите докажувања и заклучоци и оние на класичната теорија, во чијшто дух сум воспитан и којашто господари со економската мисла, како со практичната така и со теориската, во владејачките и универзитетските кругови, како што господареше и пред сто години. Ќе образложам дека постулатите на класичната теорија може да се применат само на посебен случај, а не на општ, бидејќи состојбата што таа ја претпоставува е само крајна точка на можните состојби на рамнотежа. Дури, одликите на посебниот случај, од кој класичната теорија поаѓа, не се совпаѓаат со одликите на економското општество во кое вистински живееме, што има за последица нејзиното учење да води на погрешен пат и да биде со кобни последици ако се обидеме да ги примениме фактите од секојдневното искуство“ (Keynes 1997, p. 3).

2. НЕОКЛАСИЧНАТА СИНТЕЗА И КРУЦИЈАЛНИТЕ МАКРОЕКОНОМСКИ КОНЦЕПТИ ПО НЕЈЗИНОТО НАСТАНУВАЊЕ

Раниите критики на Кејнз

Иако кејнзијанизмот, како нов и револуционерен економски модел, брзо стана доминантна економска филозофија и, речиси, комплетно завладеа и во универзитетските кругови и сред креаторите на економските политики во тогашните високоразвиени земји, а меѓу младите економисти се ширеше со „брзина на вирус“ (Семјуелсон), првите критики на Кејнз и на неговите следбеници се јавија веќе кон средината на педесеттите години на минатиот век (Фити, 2011, стр. 78–81). Раните критики на Кејнзовото економско учење генерално ја оспоруваа и ја проблематизираа валидноста на кејнзијанската економска филозофија и посебно нејзините импликации врз економските политики. Класичарите, во овој временски период, предупредуваа дека експанзивната монетарна политика води кон инфлација и нереално ниски каматни стапки, а експанзивната фискална политика кон пораст на државните расходи, на буџетскиот дефицит и кон кумулирање на јавниот долг, односно сите заедно кон **силен државен интервенционизам**. Раните критики дојдоа од перата на американските професори **Хазлит и Хјут**, а потоа на нив се надоврзаа острите критики на проминентни економисти од неокласична провениенција, а во прв ред на основоположниците на чикашката економска школа **Џекоб Винер** и **Френк Најт**. Во овој период не изостанаа ниту критиките на конзервативните американски политичари (сенатори, министри) на практиката на креирање буџетски дефицити и на кумулирање на јавниот долг на американската економија.

Винер, веднаш по појавувањето на Кејнзовото капитално дело, напишал: „Во светот организиран во согласност со упатствата на Кејнз, ќе постои постојана трка меѓу печатарските машини и деловните агенти на работничките синдикати“ (Hazlitt 1975, стр. 144).

Славниот **Френк Најт**, иако по определени прашања има слични погледи со Кејнз (двајцата прават јасна разлика меѓу ризикот и неизвесноста, Најк не ја глорифицира, или не ја глорифицира претерано улогата на пазарниот механизам како најдобар начин за алокација на ресурсите), сепак е голем критичар на Кејнз. Тој, своевремено рекол дека *некои мисли на Кејнз се нови, а некои вистинини, но, за жал, оние што се нови не се вистинини, а оние што се вистинини – не се нови* (Colander 1992, p. 1).

Еден од најострите критичари на Кејнз е и нобеловецот **Фридрих фон Хајек**. Хајек и Кејнз првпат се сретнале во London School of Economics во 1931 година, каде што Хајек бил повикан да се противстави на новата струја на размислување за економијата, застапувана од Кејнз, кој тврдел дека во услови на криза владите мора да се инволвираат во економијата, наспроти Хајек, којшто мислел дека економскиот активизам е сосема погрешна концепција, којашто може да биде погубна, односно да предизвика потешки последици од самата криза. Во оваа смисла, Хајек тврдел дека *Кејнз фундаменално се лаже*. Така, двајцата големи економисти, остро се конфронтирале и нивните погледи за начинот на којшто треба да функционира економијата суштински се разминале уште на самиот почеток (при нивната прва средба), фактички, по едно од централните прашања на економијата – механизмите на алокација на ресурсите. Со тоа, според мислењето на мнозина економисти, започнала една од најзначајните интелектуални дебати во макроекономската наука, што трае до денешни дни.³

Факт е дека по Големата депресија од 1929–1933 година и појавата на кејнзијанизмот, класичарите и неокласичарите (неолибералните економисти) останале во малцинство. Но, факт е и дека либерализмот има долга традиција, стара повеќе од три века (Фити, 2001, стр. 93–

³ Интересно е овде да напомене дека првата средба и конфронтирање меѓу Кејнз и Хајек оставила силен печат во економската наука и таа, денес, е вистинска интернет атракција – на интернет може да се погледне историја за оваа дебата, при што Кејнз и Хајек се прикажани како боксери, т.е. луѓе противници во рингот. Оваа страница на интернет е посетена и прегледана од милиони луѓе кои се интересираат за круцијалните макроекономски прашања.

107). Историчарите на економската мисла редовно нагласуваат дека најголемата заслуга за одржувањето на традициите на економскиот либерализам и на индивидуалистичката идеологија им припаѓа, покрај на Адам Смит и на претставниците на Австриската школа, ултралибералите Лудвиг фон Мајзес и Фридрих фон Хајек, како и на неколкуте генерации професори на Чикашката економска школа: Ирвинг Фишер, Винер, Сајмон, Најт и др. Нивните ученици и следбеници, пак, вклучувајќи ги тука и нобеловците Стиглер, Фридман, Бјукенен и Лукас, останаа докрај доследни на традициите на економскиот либерализам и остри критичари на кејнзијанизмот.

Горниве согледувања покажуваат зошто макроекономијата, практично, уште од самото нејзино настанување, се поделила на два големи и заемно конкурентски табора, од кои едниот табор го сочинуваат **макроекономските школи од класична (неокласична) провениенција**, а другиот **макроекономските школи од кејнзијанска (неокејнзијанска) провениенција**. Оттука, историјата на развојот на макроекономијата е историја на конфронтирање на двата пристапа за клучните макроекономски концепти. Двата пристапа различно ги третираат истите макроекономски прашања и проблеми. По некои прашања тие имаат противставени (конфронтирани) погледи, по други слични, по трети разликите се во нијанси, по четврти, пак, погледите сосема се приближиле (конвергирале) и, речиси, се идентични. Притоа, посебно е интересен фактот што по Втората светска војна новите макроекономските концепции т.е. школи, што се појавувале и се развивале, биле фундирани врз Кејнзовото економско учење или врз економското учење на класичарите. Тие со текот на времето, дури и најсинтетички гледано, ги менувале своите имиња (кејнзијанци, неокејнзијанци, нови кејнзијанци), односно (класичари, монетаристи, нови класичари), но поделеноста на макроекономијата на два конкурентски табора, и понатаму останувала и се репродуцирала.⁴

⁴ Професорот Дејвид Коландер, во својот учебник по економија, временското постоење и дејствување на различните макроекономски школи од двата табора, го синтетизира на следниов начин:

- четириесеттите и педесеттите години на XX век се период на конфронтација на погледите и на сфаќањата меѓу **кејнзијанците** и **класичарите**;
- шеесеттите и седумдесеттите години на XX век се период на конфронтација на погледите и на сфаќањата меѓу **неокејнзијанците** и **монетаристите**;
- осумдесеттите и деведесеттите години на XX век, па сè до денешни дни, се период на конфронтација на погледите и сфаќањата меѓу **новите кејнзијанци** и **новите класичари**.

Суштината на неокласичната синтеза

Во периодот на шеесеттите и седумдесеттите години на XX век, конфронтациите и дебатите во рамките на макроекономската наука се водат на релација **неокејнзијанци (фактички умерени или еклектични кејнзијанци) и монетаристи**.

Суштински гледано, раните критики на кејнзијанизмот во овој период во голема мера се релативизирани, а кејнзијанизмот дури е и засилен благодарение на т.н. **неокласична синтеза**, чии автори се најеминентните претставници на умерените (еклектичните) кејнзијанци, а во прв ред нобеловците **Пол Семјуелсон, Џејмс Тобин и Франко Модилјани**.

Поимот неокласична синтеза во економијата го воведува славниот Семјуелсон, во третото издание на неговиот познат учебник по економија. **Неокласичната синтеза упатува на обединување на едно место, како еден вид стандардно економско знаење, на јадрото на неокласичната економска теорија и на кејнзијанската економска мисла**. Фактички, основната порака на неокласичната синтезата е гледањето дека долгорочната макроекономска рамнотежа е детерминирана од агрегатната понуда и може да се разбере од анализата што ја нудат класичните економисти, додека пак краткорочните отстапувања од рамнотежата се условени од флукуациите на агрегатната побарувачка, како резултат на пазарните несовершености (во прв ред нефлексибилноста на цените и на платите), онака како што тоа го објаснуваат кејнзијанците (McKenna and Zannoni 1999, p. 463–467). Суштината на овој концепт, многу пластично ја објаснува и професорот Менкју, кој вели: „Раните кејнзијанци, како Семјуелсон, Модилјани и Тобин, мислат дека тие ги помириле овие визии во нешто што се нарекува 'Неокласична – кејнзијанска синтеза'. Овие економисти верувале дека класичната теорија на Смит и Маршал е точна на долг рок, но невидливата рака, опишана од Кејнз, станува парализирана на краток рок. Временскиот хоризонт е важен бидејќи некои цени – најизразито цената на трудот – се усогласуваат бавно низ времето. Раните кејнзијанци верувале дека класичниот модел ја опишува рамнотежата кон која економијата постепено еволуира, но кејнзијанскиот модел нуди подобра дескрипција на економијата во

еден временски момент кога цените, разбирливо, се земаат како пре-додредени“ (Mankiw 2006, p. 35).

Семјуелсон истакнува дека неокласичната синтеза, непосредно по Втората светска војна, била прифатена од најголемиот број економисти, така што, во тоа време, макроекономистите речиси и не се делеле на кејнзијанци и антикејнзијанци, со исклучок на сосема мал, маргинален број од нив, кои биле позиционирани екстремно десно или екстремно лево. Исто така, факт е дека неокласичната синтеза не само што ги релативизирала раните критики на кејнзијанизмот, туку ѝ овозможила на кејнзијанската парадигма суверено да доминира во светот, не само како економска филозофија, туку и како основа и главна инспирација за профилирање на мерките на макроекономската политика. На тој начин, бил отворен и периодот на т.н. **триесет славни повоеени години** (динамичен развој на економиите во светски размери, овозможен, меѓу другото и од стабилизационите политики од неокејнзијанска провениенција) и т.н. **златен период на модерната макроекономија** (период во кој настанаа круцијални макроекономски концепти и во кои твореа големите умови на современата макроекономска наука – нобеловците Семјуелсон, Тобин, Модилјани, Солоу, Клајн, Фридман, Фелпс и др.).

Зошто неокласичната синтеза е круцијален макроекономски концепт?

Неокласичната синтеза, којашто ги обедини, на логичен и конзистентен начин, на едно место, дотогашните економски идеи и придонеси на класичните и на кејнзијанските економисти, според нашето мислење, сама по себе, претставува круцијален макроекономски концепт.⁵ Имено, неокласичната синтеза, иако од формална гледна точка, може да се оквалификува како еkleктички концепт, суштински е многу повеќе од „чиста еkleктика“ и според носечката идеја врз којашто

⁵ Интересно е дека дел од неокејнзијанците (посебно ортодоксните кејнзијанци) остро се противставиле на неокласичната синтеза, тврдејќи дека таа ги извртила оригиналните Кејнзови гледишта за начинот на кој функционира економијата. Поради тоа, своевремено, познатата Џоан Робинсон, којашто била асистент на Кејнз, творците на неокласичната синтеза погрдно ги нарекла „неокејнзијански копилиња“. Така, дури и во поново време, зад насловите неокласична синтеза, може да се сретне додавката *Bastard Keynesianism* – измелезен кејнзијанизам (Mckenna and Zannoni 1999, p. 463).

е фундирана, и според законитостите што ги открива траекторијата на економиите, и според значењето на концептот за формулирање на стандардни економски знаења и за профилирање на клучните макроекономски политики. Во прилог на ваквото тврдење можеме да ги изнесеме следниве аргументи:

Прво, испитувањето на сложените макроекономски процеси и феномени покажа дека принципите и законитостите на функционирање на економиите на краток и на долг рок се различни. Денес, во голема мера благодарение на неокласичната синтеза, меѓу економистите постои висок степен на согласување дека економиите, на долг рок, тендираат да функционираат на својот потенцијал (рационално да ги користат расположливите ресурси), но и дека, на краток рок, флукуациите на вкупната економска активност под и над потенцијалниот бруто-домашен производ (т.е. бизнис-циклусите) се нормална законитост на пазарните економии. До појавата на неокласичната синтеза екстремите во истражувањето на комплексните макроекономски процеси во однос на релевантноста на временскиот период (краток и долг рок) биле силно нагласени – за кејнзијанците бил битен краткиот рок (на долг рок сите сме мртви – Кејнз), а за класичарите бил битен долгиот рок. Но, и самото разликување на краткиот и на долгиот рок не е формално прашање, бидејќи е поврзано со брзината на урамнотежување на пазарите, т.е. со флексибилноста на цените и на платите (на краток рок цените и платите се ригидни, а на долг рок се флексибилни), а тоа, во крајна линија, го определува режимот на функционирање на економиите и степенот на оптимално, т.е. супоптимално, користење на расположливите ресурси. Строгата профилираност на кејнзијанските испитувања на краток рок, а на оние на класичарите на долг рок, ја засилувало претставата дека макроекономските школи имаат суштински разлики и дијаметрално спротивни гледишта за клучните макроекономски прашања и проблеми. Неокласичната синтеза придонесла да се разбере дека во истражувањето се битни и краткиот и долгиот рок, дека краткиот рок е само дел од процесот, од долгиот рок, дека за функционирањето на економијата и за егзистенцијата на производствените јазови во економијата (сеедно дали се инфлаторни или рецесивни, бидејќи и двата упатуваат на субоптимално функционирање на економијата) се значајни и агрегатната понуда и агрегатна-

та побарувачка и дека разликите и несогласувањата меѓу доминантните макроекономски школи за значајни макроекономски прашања не се толку суштински колку што тоа изгледа на прв поглед.

Второ, разликувањето на краткиот и долгиот рок во економијата (иако и овде има бројни дилеми од типот колку е краток краткиот рок, т.е. колку е долг долгиот рок) е најнепосредно поврзано со очекувањата во економијата, а тие се круцијални за да се разберат сложените макроекономски процеси. Кога со неокласичната синтеза е воспоставен консензус околу значењето и на краткиот и на долгиот рок, кога макроекономистите почнале да го третираат фактот дека економските субјекти кога донесуваат значајни економски одлуки со едното око гледаат во иднината како стандардно економско знаење, на површина испливуваат нови макроекономски концепти, од кои некои суштински го подобруваат нашето разбирање за начинот на кој функционира економијата. Типичен пример се Филипсовата крива на долг рок, Фридмановиот концепт на перманентниот доход како детерминанта на потрошувачката, Модилјановиот концепт за животниот циклус на штедењето итн.

Трето, разликувањето на краткиот и долгиот рок е посебно значајно за конципирање и за водење ефикасни макроекономски политики. Спознанијата, на пример, дека фискалната и монетарната експанзија на краток рок влијаат врз реалните фактори (ги зголемуваат инвестициите, БДП и вработеноста), но на долг рок дека реалните фактори се враќаат на првобитното рамниште, а економијата завршува во зона на повисока инфлација, укажаа на сериозните лимити на дискреционите макроекономски политики.

Четврто, во која мера неокласичната синтеза ги релативизира разликите во гледиштата за начинот на функционирањето на економијата меѓу двете заемно конкурентски школи, најдобро се гледа од следнава мисла на нобеловецот Тобин (инаку, типичен некејнзијанец): „Понекогаш економијата е во класична ситуација, каде што сите пазари се во рамнотежа... и во која економските можности на производството се подведени под ограничување од понудата. Не е можно да се произведе повеќе, бидејќи практично нема повеќе расположливи ресурси... Во други периоди економијата е во кејнзијанска ситуација, каде што токму *побарувачката* (значи глобалната потрошувачка) го

блокира ефективното производство. Производството би можело да расте доколку би имале реално зголемена побарувачка и фактори кои овозможуваат реален пораст... Оваа ситуација се случува често, но не и систематски, и токму политиките на пораст на побарувачката овозможуваат да се елиминира така креираното општествено растурање“ (Tobin 1997, p. 146–147).

Петито, особено е битно да се одбележи дека најзначајните макроекономски концепции што се јавија по настанувањето на неокласичната синтеза, кои подолу ќе бидат нотирани и кратко коментирани, во себе ги инкорпорираат придонесите на двете конкурентни макроекономски школи (класичната и кејнзијанската). Тоа подеднакво се однесува за концептот на потрошувачката, штедењето и инвестициите, за моделите на економскиот раст, за економетриските модели и за Филипсовата крива. Со други зборови, новите продори што ги направи макроекономијата во споменатите сфери во голема мера беа овозможени од неокласичната синтеза.

Потрошувачката, штедењето и инвестициите

Кејнз во својата *Општија теорија* опстојно ја анализира проблематиката на потрошувачката, штедењето и инвестициите, со критички осврт врз погледите и сфаќањата на класичните економисти за овие прашања.⁶ Кејнз посебно го проблематизира и го критикува крајниот резултат на класичниот економски модел во поглед на движењето на платите во услови на рецесија. Имено, класичниот модел сугерира дека при негативен шок на страната на ефективната (агрегатната) побарувачка, т.е. при опаѓање на општото ниво на цените, работничките плати може да се намалат без никакви реперкусии врз реалниот аутпут и нивото на вработеност во економијата (ваквиот резултат во класичниот модел е логична последица на претпоставката за постоење флексибилност на цените и на платите и брзо урамнотежување на пазарите). Политиката на намалување на платите во услови на рецесија, според Кејнз, може да има кобни последици врз состојбата

⁶ Овие прашања Кејнз ги разработува во главите 6 до 13 во *Општија теорија*... – Види пошироко: *Keynes, J. M., (1997) The General Theory of Employment, Interest and Money, Prometheus Books, New York, p. 52–174* и Фити, Т (2011), стр. 41–54.

на економијата, бидејќи висината на работничките плати е значајна детерминанта на склоноста кон потрошувачка, а преку неа и на ефективната побарувачка. Затоа, тој се застапува за одржување на платите, во услови на рецесија, на реално рамниште. Кејнз, исто така искажува длабоко сомнение во однос на тврдењето на класичарите дека каматната стапка е автоматски регулатор на односите на релацијата: платежна способност за потрошни добра – платежна способност за инвестициони добра – штедење, односно дека таа редовно осигурува совпаѓање на инвестициите и штедењето. Се разбира дека Кејнз не останал само на критиките на класичарите, туку дал и свој оригинален придонес во анализата на проблематиката на потрошувачката, штедењето и инвестициите. Во овој контекст, посебно треба да се одбележи фактот дека Кејнз првпат во макроекономската анализа ги воведува категориите маргинална склоност кон потрошувачка и маргинална склоност кон штедење, а при анализата на поттикот за инвестирање опстојно ја разработува проблематиката на маргиналната ефикасност на капиталот и нејзината детерминираност од т.н. *animal spirits*. За Кејнз, долгорочната тенденција на опаѓање на маргиналната ефикасност на капиталот претставува основна детерминанта на кризите.

Неокласичната синтеза го отвори патот за внесување на придонесите на класичарите и на неокласичарите во модерната теорија на потрошувачката, штедењето и инвестициите. Во овој контекст, посебно е значаен придонесот на Модилјани, кој, иако е типичен претставник на кејнзијанизмот, никогаш не им робувал на принципите на ортодоксниот кејнзијанизам – напротив е „отворен ум“ и во своите истражувања храбро ги вградува есенцијалните придонеси на класичарите при објаснувањето на комплексните макроекономски прашања. Во Кејнзовиот економски модел тековниот доход е основна детерминанта на потрошувачката. Подоцна, испитувањата на Кузнец потврдуваат дека и покрај значајниот пораст на тековниот доход по глава жител, стапката на штедење во САД, во еден долг временски период (од средината на XIX век па сè до триесеттите, четириесеттите години на XX век), практично не покажува никаков пораст. На ваквото проблематизирање на детерминантите на потрошувачката и на штедењето

потоа се надоврзуваат и анализите на други економисти: Дизенбери, Реид, Модилјани и Фридман. Централната теза на Модилјани е дека штедењето во прв ред зависи од богатството на индивидуите. Со други зборови, индивидуата, како рационален потрошувач, ја максимира својата корисност не врз основа на тековниот доход, како што тврдел Кејнз, туку врз основа на вкупниот доход што ќе го прими во текот на целиот свој живот, значи врз основа на *своето богаштво*. Според теоријата за животниот циклус на штедењето, индивидуата штеди и акумулира богатство во периодот додека активно работи, а потоа, од моментот на пензионирањето, го троши стекнатото богатство и настанува процес на негативно штедење (Mankiw 2000, p. 452–455). На овој начин, Модилјани, фактички целосно се приближува до тезата на нобеловецот Фридман за перманентниот доход како основна детерминанта на потрошувачката и штедењето.

Во периодот по неокласичната синтеза нови пробиви се направени и во сферата на теоријата на инвестициите. Во овој контекст, посебно се значајни придонесите на нобеловецот Џејмс Тобин. Испитувањата на Тобин покажуваат дека *постои тесна врска меѓу финансискиот пазар и инвестициите*. Таквата законитост Тобин ја искажува преку варијаблата Q , т.н. **Тобиново Q** , што упатува на кореспонденција меѓу вредноста на единица капитал (на пример на една машина) во однос на нејзината куповна цена, т.е. трошокот за замена. Со Тобиновото Q се избегнуваат сложените калкулации врзани со утврдување на маргиналната ефикасност на капиталот преку дисконтирање на очекуваните приноси.

Тобин дал значаен придонес и во развојот на **теоријата на портфолио (Portfolio Balance Approach)** т.е. теоријата на имотен избор, што фактички се сведува на доразвивање на Кејнзовата теорија за преферирање на ликвидноста (побарувачката на пари). Од економската теорија е познато дека имотите може да добијат различни форми на егзистенција: пари, акции и обврзници, земјиште, куќи, машини и опрема за бизнисите и сл. Теоријата за имотниот избор го поставува прашањето: Од кои фактори зависи побарувачката за определен вид имот, односно како луѓето решаваат дали ќе преферираат (побаруваат, купуваат и држат) определен вид имот, релативно, во однос

на друг вид имот? Според Тобин, побарувачката за определен вид имот зависи право пропорционално од сопствената каматна стапка, а обратно пропорционално од каматната стапка на другите имоти. Притоа, промените во побарувачката за еден вид имот, ги менуваат каматните стапки на другите видови имот, а со тоа ја менуваат и структурата на имотите кои се чуваат.

Филипсовата крива на долг рок

Релациите меѓу стапката на невработеност и стапката на инфлација (оваа искажана преку промените на номиналните наемнини) детално ги испитувал познатиот економист Албен Филипс на примерот на Велика Британија за период од безмалу 100 години.⁷ Со оглед на тоа што Филипсовата крива открила постоење на стабилни односи меѓу невработеноста и инфлацијата, на примерот на Велика Британија, во почетокот силно се потенцира нејзиното големо значење за економската анализа и за структурирање на клучните макроекономски политики, т.е. за утврдување прифатлив компромис меѓу стапката на невработеност и стапката на инфлација.

Кон крајот на 1960-тите години, нобеловците Милтон Фридман и Едмунд Фелпс, независно еден од друг, откриле дека односите на trade-off меѓу невработеноста и инфлацијата се валидни, стабилни, само на краток рок. На долг рок, претходно опишаниот компромис меѓу невработеноста и инфлацијата, станува нестабилен. Подоцна, покрај со теориските испитувања, тврдењата на Фридман и Фелпс се верифицирале и во практиката, со појавата на нафтените шокови, како и во периодите на одржување ниски стапки на невработеност, при ниски и одржливи стапки на инфлација – случајот на САД во доцните деведесетти години на минатиот век.

⁷ Во својот труд *Врскиите меѓу невработеноста и стапките на промена на номиналните плати во Велика Британија меѓу 1861 и 1957 година*, објавен во *Economica*, New Series, Vol. 25, November 1958, Филипс, практично, исцртал три типа Филипсови криви, одделно за различни периоди (првата за периодот 1861–1913, втората за периодот 1913–1948 и третата за периодот 1948–1957), а потоа ги обединил резултатите во познатата Филипсова крива за периодот 1861–1957, којашто покажува дека во економијата, на краток рок, постојат односи на замена меѓу невработеноста и инфлацијата – ниска невработеност за висока инфлација и обратно – ниска инфлација за висока невработеност (Phillips, во Abraham – Frois, Larbre 1998, p. 3–17).

Испитувањата на Фридман и Фелпс⁸ потврдуваат дека Филипсовата крива на долг рок се трансформира во вертикална линија на нивото на потенцијалниот БДП и на природната стапка на невработеност. Кога економијата функционира на својот потенцијал и на својата природна стапка на невработеност, сите расположливи ресурси, вклучувајќи ги и трудовите ресурси, се користат рационално, т.е. оптимално, а силите што ја детерминираат инфлацијата мируваат. Затоа, природната стапка на невработеност често се нарекува и стапка на невработеност која не ја забрзува инфлацијата (Nonaccelerating Inflation Rate of Unemployment – NAIRU). При ваква состојба во економијата, секој обид на Владата, односно на Централната банка, да ја намали актуелната стапка на невработеност под нивото на природната стапка на невработеност со помош на монетарната политика, т.е. со помош на монетарна експанзија, би бил неуспешен. Имено, зголемената понуда на пари би ја намалила каматната стапка и би предизвикала зголемување на инвестициите, а преку нив и на БДП и вработеноста само на краток рок. Но, на долг рок, ќе дојде до пораст на општото ниво на цените, т.е. на инфлацијата. Во мера во којашто во економијата ќе проработат инфлационите очекувања, зголемувањето на цените ќе биде вградено во платите. Тоа ќе предизвика контракција на страната на агрегатната понуда и враќање на реалните фактори (производството и вработеноста) на првобитното рамниште, а економијата нужно ќе заврши во зона на повисока инфлација. Тоа е основната порака на концептот на Филипсовата крива на долг рок.

⁸ Проблематизирањето на стабилните односи меѓу инфлацијата и невработеноста на долг рок Фридман го елаборираше во својата статија од историско значење „The Role of Monetary Policy“, *American Economic Review*, Vol. LVIII, March 1968, No 1, pp. 1–17, а Фелпс во неколку влијателни трудови објавени во периодот меѓу 1967–1970 година. Тоа се следниве трудови: „Phillips Curves, Expectations of Inflation and Optimal Unemployment over Time“, *Economica*, Vol. 34, 1967, pp. 254–281 (овој труд, во којшто се анализира политиката на оптимална побарувачка во услови кога не постои долгорочен trade-off, т.е. односи на компромис, замена, меѓу инфлацијата и невработеноста, е објавен дури нешто пред трудот на Фридман „Улогата на монетарната политика“); „Money-Wage Dynamics and Labor-Market Equilibrium“, *Journal of Political Economy*, Vol. 76, 1968, pp. 678–711; „The New Microeconomics in Inflation and Employment Theory“, *American Economic Review: Papers and Proceedings*, Vol. 59, 1969, pp. 147–160 и познатата монографија на Фелпс и неговите соработници – Phelps, E. S. et al. (1970), *Microeconomic Foundations of Employment and Inflation Theory*, New York, W.W. Norton, попозната како „Phelps volume“, во којашто Фелпс дава поширока верзија на неговиот труд од 1968 година. (Види пошироко: *Edmund Phelps's Contribution to Macroeconomics*, Advanced Information on Severigas Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfered Nobel, 9 October, 2006).

Објаснувањето на концептот на Филипсовата крива на долг рок и на природната стапка на невработеност, од страна на нобеловецот *Едмунд Фелпс*, е идентично со она на Фридман – разликите се повеќе од терминологиска природа – Фридман зборува за природна стапка на невработеност, според Викселовата терминологија што кај овој автор се однесува на природната каматна стапка (Friedman 1998, p. 26; Phelps 2006, p.33), а Фелпс за рамнотежна стапка на невработеност. Сепак тежиштето на Фелпс е врз балансот на двете големини на долг рок и, за разлика од Фридман, врз оспорувањето на значењето на монетарните фактори како клучна детерминанта на промените на пазарот на труд и воопшто, како детерминанта на економските циклуси.

Нови пројекти во теоријата на економскиот раст и на макроекономските моделирање

Неокласичната синтеза, отворајќи го патот за настанување на круцијални макроекономски концепти, de facto, го означи прогресот на макроекономијата на сите „фронтови“ (Blanchard, 2006, p. 577). Фактички, во овој период беа направени значајни теоретски и практични пројекти уште во две вонредно значајни сфери – **економскиот раст** и **макроекономските модели**.

Пред неокласичната синтеза, теориите за економскиот раст на класичарите (посебно оние на Смит и Малтус), поаѓаа од поставката дека економскиот раст, со текот на времето, станува стагнирант, пред сè како резултат на брзиот пораст на населението и на сè понагласеното вклучување во обработка на слободните површини земјоделско земјиште. Меѓутоа, диспропорцијата меѓу порастот на популацијата и ограниченоста на земјата, при истовремено отсуство на технолошки прогрес, го условува дејствувањето на законот за опаѓачки приноси. Оттука, крајниот резултат на класичните модели на економски раст е песимистички – ограниченоста на земјата ги поставува лимитите на економскиот раст. Практиката ги демантира ваквите песимистички призови на класичните економисти – континуираниот раст на развиените земји по индустриската револуција, а по Втората светска војна и забрзаниот раст во земјите во развој, дури и во услови на ограниченост на земјата и брз пораст на светската популација,

упатија на сознанието дека дејството на другите фактори на економскиот раст (пред сè на акумулацијата и на технолошкиот прогрес) е многу позначајно отколку што е тоа случај со земјата и со нејзината природна ограниченост.

Во 1956 година Роберт Солоу го објави трудот „Придонес кон теоријата на економскиот раст“ (Contribution to the Theory of Economic Growth), со што беа поставени основите на неговиот неокласичен модел на економскиот раст. Овој модел на Солоу набрзо стана основна рамка за сите понатамошни истражувања на проблематиката на економскиот раст, т.е. за анализа на изворите на растот, нивната поврзаност во развојниот процес, релативниот придонес на одделните фактори на растот во динамизирањето на БДП и сл. Понатамошните истражувања на Роберт Солоу, на Џон Кендрик и Едвард Денисон, т.е. нивните детални студии посветени на оваа проблематика, овозможиле многу подобро да се разбере феноменологијата на економскиот раст. За овие придонеси, Роберт Солоу во 1987 година ја доби Нобеловата награда за економија и стана „апостол на економскиот раст“ (Samuelson and Nordhaus, 2005, p. 563–564). Неокласичната теорија на економскиот раст на Солоу се базира на неколку базични претпоставки: аутпутот (БДП) е функција на капиталот и на трудот (станува збор за производствена функција од неокласичен тип); порастот на населението е детерминиран од фактори надвор од сферата на економијата; постои модел на совршена конкуренција; техничкиот прогрес, исто така, егзогено е определен. Моделот на Солоу, првин, овозможи да се утврдат законитостите на растот во услови на отсуство на технолошки прогрес. При ваква претпоставка, акумулацијата на капиталот води до зголемување на капиталната опременост на трудот и до пораст на продуктивноста на трудот (динамиката на пораст на капиталот е повисока од онаа на трудот). Ако ваквата тенденција продолжи, маргиналната ефикасност на капиталот се намалува, а со тоа се намалува и цената на капиталот, т.е. реалната каматна стапка (оваа се сведува на стапка на принос на капиталот). Обратна е тенденцијата на маргиналната продуктивност на трудот – таа расте со порастот на капиталната опременост на трудот, а со тоа растат и реалните наемнини како цена на трудот. Опишаните промени во маргиналната ефикасност на двата фактора (капиталот и трудот) нужно водат до изедначување на

стапката на пораст на капиталот и стапката на пораст на трудот. Во точката во којашто тие ќе се изедначат, производот по работник ќе го достигне својот максимум, а продуктивноста на трудот престанува да расте. Така, економијата достигнува состојба на долгорочна стабилна рамнотежа. Очевидно, резултатите за растот на економија без технолошки прогрес кај овој модел се подобри и пооптимистички од оние кои ги сугерираат класичните модели. Кога во анализата ќе се вклучи најсуштествениот составен дел на моделот – вкупната факторска продуктивност, т.е. т.н. Солоу-резидуал, се добива формулата за сметководството на економскиот раст.

$$\% \Delta Y = a (\% \Delta K) + (1 - a) (\% \Delta L) + \% \Delta TFP$$

Притоа, $\% \Delta Y$, $\% \Delta K$, $\% \Delta L$ и $\% \Delta TFP$ го означуваат процентуалниот пораст на реалниот БДП, процентуалниот пораст на капиталот, процентуалниот пораст на трудот и процентуалниот пораст на вкупната факторска продуктивност, респективно. Симболите a и $(1-a)$ го покажуваат пропорционалното учество на капиталот и на трудот во распределбата на националниот доход на земјата – овде, во согласност со неокласичната теорија за распределбата на доходот врз основа на маргиналната продуктивност на факторите на производство, се претпоставува дека процентуалното учество на факторите на производство во националниот доход содејствува, односно е адекватно на нивниот придонес во создавањето на националниот доход.

Значењето на моделот на Солоу, кој во целост го одразува духот на неокласичната синтеза (имено, производствената функција е од неокласична провениенција, а неокласичниот пристап за утврдување на цените на факторите на производството врз основа на нивната маргинална продуктивност и законитостите на распределба на доходот врз таа основа, се целосно инкорпорирани во моделот) е повеќекратен: (1) тој придонесе подобро да се разбере природата на економскиот раст, неговите извори (детерминанти), т.е. со релативно поголема извесност да се утврдат причините за динамичниот економски раст во повоен период во светски размери и со негова практична примена да се утврдат законитостите во промените на релативниот придонес на одделните фактори во траекторијата на растот на модерните

економии; (2) Солоу-моделот овозможи да се објасни „...воспоставувањето стабилна неокласична рамнотежа преку многу едноставни механизми на приспособување“ (Петрески, 2002, стр. 337); (3) овој модел, како што се потенцира и во соопштението на Комитетот за доделување на Нобеловата награда за економија за 1987 година, „изврши енормно влијание врз економската анализа, овозможи, преку негово проширување, во анализата да се внесат и други фактори кои го детерминираат растот, како и да се преформулира за да ја одрази стохастичноста на процесот на економскиот раст низ времето“ (www.nobel.se/laureates).

Силен напредок беше постигнат и во сферата на *макроекономско* *моделирање*. Пионерскиот придонес за развојот на економетриските модели му се припишува на познатиот американски универзитетски професор, нобеловецот Лоренс Клајн, кој во 1980 година ја доби Нобеловата награда за економија за придонеси во „креирањето економски модели и нивната примена во анализа на економските флукуации и на економските политики“. Клајн го разви првиот американски макроекономски модел, кој според својот облик претставуваше проширена верзија на IS кривата и служеше за предвидување на идните движења во американската економија и на ефектите од промените во фискалната политика, т.е. од промените во програмите на јавната потрошувачка и даночните стапки. Овој модел му овозможи на Клајн да предвиди дека САД, непосредно по завршувањето на Втората светска војна, ќе избегнат посериозна рецесија, што се покажа како точно, наспроти верувањето на проминентни американски макроекономисти дека рецесијата, односно депресијата, е неизбежна (<http://www.econlib.org/library/Enc/Bios/Klein.html>). Особен придонес во развојот на макроекономските модели му припаѓа и на нобеловецот Франко Модилјани, кој во 1960-тите години го води тимот економисти-економетричари кои го конструираат познатиот MPS макроекономски модел, порачан од Централната банка на САД (ФЕД). „Повеќето од овие модели суштински се покомплицирани и пореалистични верзии на IS – LM моделот. Економистите кои конструираат макроекономски модели, користат историски податоци за да ги предвидат параметрите од типот маргинална склоност кон потрошувачка, чувствителност на инвестициите на каматната стапка и

чувствителност на понудата на пари на каматната стапка. Еднаш воспоставени, моделите им овозможуваат на економистите да ги симулираат ефектите од алтернативните политики со помош на компјутери“ (Mankiw, 2010, p. 317).

3. КОНФРОНТАЦИИ МЕЃУ УМЕРЕНИТЕ КЕЈНЗИЈАНЦИ И МОНЕТАРИСТИТЕ ПО НАСТАНУВАЊЕТО НА НЕОКЛАСИЧНАТА СИНТЕЗА

Во текот на шеесеттите и седумдесеттите години на минатиот век, конфронтациите меѓу двата конкурентски макроекономски тabora се одвиваат на релацијата **умерени кејнзијанци – монетаристи**, и главно се однесуваат на две значајни, комплексни групи прашања: (1) релативното значење на фискалната, односно на монетарната политика за стабилизацијата на економијата; и (2) дискрециони макроекономски политики *vis a vis* политики базирани врз правила. Овие дебати, типични за периодот по неокласичната синтеза, често се означуваат како **рани дебати**.

Раните дебати по **првото прашање** добиваат во интензитет по појавувањето на Фридмановата статија од историско значење „Улогата на монетарната политика“, во 1968 година. Во оваа статија, Фридман, откако му оддава признание на Кејнз за научната ригорозност и софистицираност што тој ја внесува во овој домен, констатира дека Кејнз се обидува да докаже три работи: прво, дека монетарната политика е неефикасна, немоќна, во услови на депресија; второ, дека причините за депресија се од немонетарна природа; и, трето, дека постои алтернативна политика за дејствување во услови на депресија (буџетската политика). Иако ваквите гледишта биле широко прифатени од тогашната економска наука, Фридман не се согласува со нив и укажува дека Големата депресија **ипрагично ја „ајтестира“ моќта на монетарната политика**, спротивно од мислењето на Кејнз и неговите бројни следбеници (Friedman 1998, p. 21). Следбениците на Кејнз, т.е. умерените кејнзијанци, наспроти еклектицизмот (не го

запоставуваат значењето на монетарните фактори), сепак, предност во стабилизацијата на економијата ѝ даваат на фискалната политика. Поголемата ефикасност на фискалната наспроти монетарната политика, умерените кејнзијанци ја поткрепуваат со следниве аргументи: а) фискалната политика има директен ефект врз аутпутот во економијата; б) фискалната политика има далеку поголеми ефекти поради дејството на мултипликаторот; и в) фискалната политика е единствен лек за тешките депресији, кога монетарната политика, поради феноменот на ликвидносна стапица, станува неефикасна.

Наспроти умерените кејнзијанци, монетаристите мислат дека монетарната политика е поефикасна во зауздувањето на бизнис-циклусите. Нивните аргументи за ваквото тврдење можеме да ги синтетизираме на следниов начин: а) монетарната политика, според Фридман, е вонредно ефикасна машина која дала голем придонес во последните два века (тој зборува за САД) за зголемување на нивото на производството и за подигање на стандардот на граѓаните; б) таа на економите може добро да им служи, но под претпоставка дека ќе се избегнат капиталните грешки во нејзиното имплементирање (како оние за време на Големата депресија) и под претпоставка дека машината ќе се чува секогаш „подмачкана“ за да може да креира поволна бизнис-клима, поволно бизнис-опкружување (Friedman 1998, p. 31–33); в) фискалната политика претпоставува политички избор, што не е случај со монетарната политика; и г) при константна понуда на пари, мултипликаторот кај фискалната политика е значајно помал (види, на пример, Krugman and Wells, 2006, p. 423–424).

Иако, долгорочната Филипсова крива станала дел од неокласичната синтеза,⁹ а нејзините импликации за природата на стабилизационите политики добиле третман на стандардно економско знаење, иако кај умерените кејнзијанци, барем донекаде, „омекнало“ инсистирањето за евидентните предности на фискалната пред монетарната политика, во овој период продолжиле конфронтациите на релацијата уме-

⁹ Во современата макроекономска литература се потенцира дека краткорочната Филипсова крива не била дел од иницијалниот Кејнзов модел и покрај фактот што нобеловците Семјуелсон и Солоу, во еден свој труд од шеесеттите години, укажале дека кога станува збор за trade-off-от меѓу инфлацијата и невработеноста, неопходно е да се прави разлика меѓу краткиот и долгиот рок. Сепак, во текот на шеесеттите години на минатиот век, *многу кејнзијанци веруваа во постојењето на trade-off меѓу невработеноста и инфлацијата, дури и на долг рок* (Mankiw 2006, p. 32–33; Blanchard 2003, p. 575).

рени кејнзијанци-монетаристи **по второто прашање**, т.е. околу природата и ефикасноста на дискреционите политики. Во овој контекст, умерените кејнзијанци останале на своето тврдење за поголемата ефикасност на фискалната наспроти монетарната политика и за неопходноста од имплементирање на *дискрециона фискална и дискрециона монетарна политика* за стабилизација на нарушените текови во економијата. Некои од нив (можеби најмаркантен е примерот на Тобин) до крајот останале доследни на кејнзијанската традиција, не само за корисноста и неопходноста од управување со агрегатната побарувачка на краток рок, туку и за потребата од креирање буџетски дефицити во услови на рецесија и особено во услови на тешки рецесии, аргументирајќи притоа, дека штетите од буџетските дефицити се преценуваат поради недоволно познавање на нивната природа и дека е неопходно тие да се креираат секогаш кога состојбата на економијата тоа го бара, т.е. дека е неопходно „лекот да се приспособи на состојбата на болеста“ (Tobin, 1997, p. 154).

Синтетички гледано, аргументите на умерените кејнзијанци за водење дискрециони (стабилизациони) макроекономски политики се следниве: **а)** автоматските стабилизатори се значаен, но недоволен механизам за стабилизирање на економијата; **б)** големите рецесии водат до големи загуби во користењето на ресурсите, поради што дискреционите политики се неопходни; **в)** стимулирањето на агрегатната побарувачка преку водење дискрециона фискална политика може да биде ефикасен лек за невработеноста.

Наспроти нив, монетаристите се противеле на водењето дискрециона фискална и дискрециона монетарна политика. Тие, особено поттикнати од сознанијата за нестабилноста на trade-off-от меѓу невработеноста и инфлацијата на долг рок, укажувале дека дискреционите економски политики се соочени со бројни слабости и лимити и оти нивното имплементирање носи повеќе штета, отколку користи. Затоа, монетаристите се застапувале фискалната политика да дејствува преку *автоматските стабилизатори или преку правила*.¹⁰

¹⁰ Други теоретичари од неолиберална провениенција, посебно теоретичарите на јавниот избор на чело со нобеловецот Бјукенен, барале дискреционата фискална политика да се замени со правила, т.е. инсистирале на воведување законска обврска за одржување урамнотежен буџет, правила за трошење на буџетските средства како и воведување на принципот на квалификувано мнозинство при донесувањето одлуки за фискалната сфера. (Buchanan 1968, p. 199).

Аргументите на монетаристите за неопходноста од имплементирање на политики базирани врз правила, во периодот по неокласичната синтеза, синтетички гледано, се сведувале на следново: **а)** дискреционата фискална политика креира структурни буџетски дефицити и висок јавен долг. Тоа се сведува на форма на негативно национално штедење, има далекосежни неповолни реперкусии врз идните генерации и, што е најлошо, води до истиснување на приватниот сектор од сферата на инвестициите и пошироко од сферата на економската активност – т.н. crowding out – ефект; и **б)** воведувањето правило за фиксна и ниска стапка на пораст на понудата на пари ќе ги заузди цикличните нарушувања во економијата, односно ќе осигури нејзина стабилност на долг рок.

Конфронтациите на релацијата умерени кејнзијанци-монетаристи за потребата од водење дискрециони макроекономски политики или политики фундирани врз правила, во овој период, не довеле до консензус. Напротив, економистите од двата табора останале на сопствени-те позиции.

4. РЕВОЛУЦИЈАТА НА РАЦИОНАЛНИТЕ ОЧЕКУВАЊА И КРУЦИЈАЛНИТЕ МАКРОЕКОНОМСКИ КОНЦЕПТИ

Новата класична макроекономија и хипотезата за рационалните очекувања

Кејнзијанскиот макроекономски модел суверено доминира во светската економска мисла до крајот на 70-тите години на минатиот век. Меѓутоа, во текот на 70-тите години почнува да се развива една нова макроекономска школа – новата класична макроекономија, со нејзините најпроминентни претставници – нобеловците Роберт Лукас и Томас Сарцент, понатаму Роберт Баро, Патрик Минфорд и други. Меѓу претставниците на новата класична економија, како посебна струја, се изделуваат и теоретичарите на реалните бизнис-циклуси, предводени од нобеловците Кајдланд и Прескот. Еминентен претставник на оваа школа е и професорот Чарлс Плосер.

Во периодот по 1980-тите години, новата класична макроекономија, благодарение на **хипотезата на рационалните очекувања**, не само што станува главна конкурентска школа на кејнзијанизмот, туку и успева сериозно да го засени дотогаш доминантниот кејнзијански економски модел.

Очекувањата – односно антиципирањето, предвидувањето на иднината, – имаат круцијално значење за економијата. Учесниците во економскиот живот секогаш кога донесуваат значајни одлуки, со едното око гледаат кон иднината. Затоа, економистите отсекогаш се интересирале како луѓето комуницираат со иднината, односно како економските субјекти ги антиципираат идните економски настани? Уште Џон Мејнард Кејнс, таткото на макроекономијата, тврдел дека економската

наука малку знае за тоа како луѓето ги формираат очекувањата, иако Кејнз, *de facto*, ја познавал суштината на адаптибилните очекувања. Слични погледи за ова прашање застапувал и славниот економист Џон Мјут таткото на хипотезата за рационалните очекувања (Keynes 1997, p. 148; Muth, 1961, p. 3–4.)

Појавата, развојот и вградувањето на хипотезата за рационалните очекувања во макроекономските модели се смета за настан од револуционерно значење за макроекономијата во целост. Татко на хипотезата за рационалните очекувања е Џон Мјут. Мјут бил близок соработник на нобеловецот Франко Модилјани и се смета дека токму Модилјани силно повлијаел врз него да се ориентира кон испитувањето на оваа проблематика. Сублиматот на хипотезата за рационалните очекувања е содржан во следнава мисла на Мјут: „За да се објасни доволно едноставно како се формираат очекувањата, ние ја развиваме хипотезата дека тие суштински се нешто како предвидувањата на релевантната економска теорија“ (Muth 1961, p. 1). Образложувајќи го ваквото тврдење, Мјут понатаму пишува: „Хипотезата може попрецизно да биде дефинирана на следниов начин: дека очекувањата на фирмата (или, поопшто, веројатната субјективна проценка за дистрибуцијата на резултатот) при постојниот сет информации, тендираат да бидат распределени (реализирани – Т. Ф.) според верувањето на теоријата (или според ’објективната’ веројатна дистрибуција на резултатот)“ (Muth 1961, p. 4–5). Колку да изгледа чудно, основата на хипотезата за рационалните очекувања на Џон Мјут е дека *очекувањата, односно предвидувањето на иднината, во мера во која тие се фундирани врз релевантни и квалитетни информации, суштински, се идентични со предвидувањата на една коректно изведена економска теорија*. Со други зборови, Мјут тврди дека индивидуите кои располагаат со релевантен и квалитетен сет информации ја предвидуваат иднината еднакво успешно како што тоа го прави и економската наука, притоа без да прават систематски грешки.

Хипотезата за рационалните очекувања, заедно со неколку придружни концепти кои се во најнепосредна врска со неа, и кои во продолжение ќе бидат кратко коментирани, се вонредно значајни, затоа што тие придонесоа да се збогатат знаењата на економистите за природата и карактерот на клучните макроекономски политики, за нивните реални можности, но и за нивните реални лимити, ограничувања.

Критиката на Лукас

Таканаречената *критика на Лукас*, е концепт кој изврши силно влијание, од една страна, врз развојот на самата хипотеза за рационалните очекувања, а од друга страна и врз разбирањето на природата и реалниот досег на макроекономските политики. За тоа сведочи и фактот што Нобеловата награда за економија за 1995 година му е доделена на Роберт Лукас, токму, како што се истакнува во соопштението на Шведската кралска академија, „за развојот и примената на хипотезата за рационалните очекувања, со што ја трансформира економската анализа и го подобри нашието разбирање за економската теорија“. Во 1976 година, Лукас го објави својот познат труд „Евалуација на економетриската политика: Критика“ („Econometric Policy Evaluation: A Critique“) во кој се содржани основите на познатата *критика на Лукас*. Лукас тврди дека економската политика што ја спроведува владата има силно влијание врз начинот на формирањето на очекувањата во економијата. Но, според Лукас, конвенционалните методи за оцена на економските политики не даваат одговор на прашањето како промените во политиките влијаат врз самите очекувања. Ова е сублиматот на т.н. критика на Лукас. Три значајни аспекти на критиката на Лукас треба посебно да се потенцираат. **Прво**, адаптивилните очекувања не се најсоодветен начин за антиципирање на иднината. Користејќи ги адаптивилните очекувања, луѓето ја предвидуваат идната инфлација врз основа на просечната динамика на пораст на стапката на инфлација во минатото. Но кога луѓето се потпираат врз рационалните очекувања, тие не им робуваат на просеците (според тоа, нема да чекаат инфлацијата навистина да се зголеми над просекот, па дури тогаш да ги коригираат очекувањата за идниот период, како што е тоа случај кај адаптивилните очекувања), туку едноставно, врз основа на сите релевантни економски информации и посебно на оние во сферата на самите економски политики, многу поуспешно ја антиципираат идната стапка на инфлација. Така, доколку владата ја релаксира монетарната политика, односно ја зголеми понудата на пари, тогаш растат инфлаторните очекувања (фирмите и вработените врз таа основа промптно го приспособуваат своето однесување) и тоа дури може да ја зголеми реалната стапка на инфлација – многу побрзо ја поместува Филипсовата крива нагоре (Stiglitz 2000, p. 695.

Вџоро, обратно, во економија со висока стапка на инфлација, токму рационалните очекувања, кои силно зависат од самите економски политики и навестените промени во нив, може да бидат значаен фактор за брзо намалување на инфлацијата, а со тоа и за намалување на дезинфлационите трошоци, доколку владата, која ужива висок кредибилитет, најави рестриктивна монетарна и фискална политика (Mankiw 1999, p. 424). *Трејто*, двете опишани состојби само потврдуваат колку е големо значењето на рационалните очекувања во реалниот економски живот, односно колку е силно нивното влијание врз фактичките економски текови.

Концепцијата за неефективност (ирелевантност) на монетарната и фискалната политика

Овој концепт најпрвин е елабориран од Сарџент и Волис во текот на 1975 и 1976 година (Sargent and Wallace 1976). Најгенерално гледано, според претставниците на новата класична макроекономија, ако економските субјекти се способни коректно да ја предвидат иднината, вклучувајќи ги тука и промените во клучните економски политики, и брзо реагираат на новонастанатите промени, тогаш економската политика е неефективна и често бескорисна. Владата и централната банка не можат да ги манипулираат луѓето со мерките и инструментите на монетарната и на буџетската политика. Во оваа смисла, некои автори значењето на рационалните очекувања го споредуваат со познатата мисла на американскиот претседател Абрахам Линколн, кој своевремено рекол: „Вие можете да го лажете целиот народ определено време. Вие дури можете дел од народот да го лажете постојано. Но Вие не можете целиот народ да го лажете постојано“ (LeRoy Miller 2012, p. 381). Имено, ако дојде до зголемување на понудата на пари, луѓето ќе ја антиципираат зголемената инфлација и ќе дојде до општа индексација на цените и на платите. Во вакви услови, според Лукас, *уравнувањето со агрегативната побарувачка преку мерките на монетарната и на фискалната политика нема никаква смисла*. Притоа, анализата на претставниците на рационалните очекувања посебно е свртена кон ефикасноста, односно неефикасноста на мерките и на инструментите на монетарната политика. Тие дури тврдат

дека во услови на антиципирани промени на понудата на пари, монетарната политика не може да влијае врз реалните макроекономски агрегати ниту на краток рок. Имено, кога централната банка е транспарентна и соопштува дека има намера да ја зголеми понудата на пари, претпријатијата и работниците ќе го имаат предвид тој факт при формирањето на очекувањата. Претпријатијата ќе ги антиципираат ефектите од зголемената емисија на пари врз општото ниво на цените, свесни, меѓутоа, за фактот дека станува збор само за номинално, а не и за реално зголемување на агрегатната побарувачка. Поради тоа, тие нема да реагираат со зголемување на производството и на вработеноста – тоа е неисплатливо затоа што зголемената побарувачка не е детерминирана од реални промени во факторите што неа ја детерминираат, туку од едноставното зголемување на монетарната маса. Според тоа, зголемената понуда на пари во оваа ситуација, кога таа е антиципирана, нема да предизвика промени во реалните фактори – производството и вработеноста, дури и **на краток рок**. На овој начин, теоретичарите на рационалните очекувања доаѓаат до концептот за неефективност, т.е. ирелевантност на економските политики (The Policy Ineffectiveness Proposition – PIP) – *антиципираната монетарна политика не може да го промени реалниот БДП* (Gordon 2003, p. 538).

Очевидно, рационалните очекувања во комбинација со претпоставките за постоење совршена конкуренција и флексибилни цени и плати ја објаснуваат суштината на хипотезата за неефективноста (ирелевантноста) на економските политики (LeRoy Miller 2012, p. 385).

Хипотезата за монетарното изненадување како детерминанта на бизнис-циклусите

За разлика од ортодоксниот монетаризам на Фридман, кој основната причина за појава на бизнис-циклуси ја гледа во промените во понудата на пари, во економското учење на претставниците на новата класична макроекономија, улогата на монетарните фактори како детерминанта на бизнис-циклусите во голема мера е релативизирана. Имено, новата класична макроекономија појавата на бизнис-циклуси ја објаснува со т.н. „монетарно изненадување“, т.е. со неантиципира-

ни промени во понудата на пари. Централната банка ги „изненадува“ економските субјекти доколку нетранспарентно ја зголеми понудата на пари, т.е. доколку тоа го направи без претходно навестување на престојаните промени во монетарната политика. Во таква ситуација, економските субјекти мислат дека дошло до вистинско, реално зголемување на агрегатната побарувачка, поради што реагираат со зголемување на производството и понудата. „Клучните елементи на овие модели (моделот на Лукас и Саргент – Т. Ф.) се дека агентите се рационални, дека реагираат на промените на политиката на начин кој најдобро го штити нивниот приватен интерес, и дека импулсите што доведуваат до бизнис-циклуси се главно неантиципирани шокови“ (Lucas and Sargent 1981, p. 316). Понатаму работите се одвиваат според „сценарио“ кое е добро познато во современата макроекономска наука. На долг рок, зголемената понуда на пари ќе предизвикува сè помал пораст на бруто-домашниот производ и сè поголем пораст на цените.¹¹ Фактички, на долг рок цените и платите стануваат флексибилни, променливи нагоре и надолу. На тој начин поскапуваат инпутите на процесот на производството. Овој момент ќе предизвика контракција на агрегатната понуда, поради што реалните фактори ќе се вратат на првобитното рамниште, а економијата ќе заврши во зона на повисока инфлација.

Теоријата за реалните бизнис-циклуси

За разлика, од кејнзијанците, монетаристите и теоретичарите на рационалните очекувања, кои причините за бизнис-циклусите ги гледаат на страната на агрегатната побарувачка, претставниците на теоријата за реалните бизнис циклуси (нобеловците Кидланд и Прескот, понатаму Плосер и др.), истапија со тврдењето дека бизнис-циклусите во основа се детерминирани од шокови и поместувања на агрегатната понуда – природни непогоди (земјотреси, суши и сл.), од значајни покачувања на цената на енергијата (првиот и вториот нафтен шок, на

¹¹ Резултатите од економетриските истражувања на познатите економисти Тејлор, Баро и Мишкин за соодносите на релација промени во понудата на пари – промени на БДП и промени на општото ниво на цените, потврдуваат дека ефектите од зголемената маса пари во опток во американската економија комплетно се исцрпуваат (во целост се пренесуваат врз општото ниво на цените) во период од четири години. (Blanchard et Cohen 2000, p. 164–65).

пример), од војни, промени во технологијата и сл. Сепак, во основата на теоријата на реалните економски циклуси лежи тврдењето дека централната причина за појавата на економски циклуси треба да се бара во промените на *вкупната факторска продуктивност*, сфатена во целата своја комплексност (Prescott, 2005, p. 349). Најрезимирано гледано, оваа теорија тврди дека доколку технолошките промени ја зголемат вкупната факторска продуктивност, претпријатијата почнуваат натпросечно да инвестираат во подобрување на перформансите на машините, на опремата, во нови згради, во дополнителна работна сила. Зголеменото инвестирање во услови на пораст на вкупната факторска продуктивност е нормална реакција на претпријатијата кои очекуваат повисоки маргинални приходи во иднина и кои настојуваат да го максимизираат профитот. Зголемената побарувачка за инвестициони добра и труд ја туркаат економијата во експанзија. Имено, во пазарна економија со нагласен конкурентен притисок, сите агенти во економскиот живот се однесуваат рационално. Тоа во целост важи и за работниците како сопственици на трудот. Теоретичарите на реалните бизнис-циклуси го прифаќаат објаснувањето на традиционалната микроекономија според кое промените во понудата на трудот (бројот на часови што индивидуите ќе го поминат на работа) се детерминирани од промените на реалните наемнини и замената на ефектот на супституција со ефектот на доход. Ваквите експликации на традиционалната микроекономија теоретичарите на реалните бизнис-циклуси ги надградуваат со два значајни елемента: прво, според нив, во реалниот живот доминира ефектот на супституција, и, второ, во овој контекст посебно е значајна т.н. интертемпорална супституција, која укажува на различното однесување на работниците во зависност од ситуацијата на економијата – во добри времиња, кога реалните плати се високи, работниците избираат да работат повеќе, а во лоши времиња, кога реалните плати се ниски, тие користат повеќе слободно време“ (Gordon 2003, p. 543). Според теоретичарите на реалните бизнис-циклуси интертемпоралната супституција е зависна и од висината на реалната каматна стапка – пониската реална каматна стапка ја намалува понудата на трудот и обратно. Технолошкиот прогрес има и други индуцирани ефекти низ времето, т.е. влијае на зголемување на штедењето, инвестициите и капиталот.

Во рамките на фамилијата нови класичари, теоријата на монетарното изненадување доминираше во текот на 1970-тите години, додека теоријата на реалните бизнис-циклуси доминира во периодот по 1980-тите години. Последнава, доби голем број приврзаници меѓу новите класичари и, според наше мислење, таа може да се означи како нова, посебна школа од неолиберална провениенција. Ваквото мислење можеме да го аргументираме на следниов начин: (1) овие теоретичари во анализите поаѓаат од моделот на совршената конкуренција, што самото по себе не е чудно, бидејќи, од методолошки аспект, тоа е вообичаен пристап во економските истражувања, но спецификата е во тоа што теоретичарите на реалните бизнис-циклуси тврдат дека во современи услови, американската економија репродуцира модел на совршен пазар, т.е. американските претпријатија вонредно брзо се приспособуваат на промените на вкупната факторска продуктивност (Prescott 2005, p. 350; Chaterjee 1999, p. 26); (2) теоретичарите на реалните бизнис-циклуси, целосно го релативизираат значењето на монетарните фактори како детерминанта на бизнис-циклусите; и (3) тие се единствени теоретичари кои истапуваат со тврдење дека за време на нарушувања во економиите, потенцијалниот БДП флукутира околу самиот себе.

Концепцијата за (не)конзистентност на политиките низ времето

Теоретичарите на реалните бизнис-циклуси, а во прв ред нобеловците Кидланд и Прескот, појдоа чекор напред во објаснувањето на импликациите на рационалните очекувања врз економската политика, откривајќи го проблемот на т.н. *конзистентност на економските политики низ времето (The Time Consistency of Economic Policy)*. Според овие теоретичари, владата и централната банка ги конципираат економските политики со намера тие да придонесат за зголемување на благосостојбата на граѓаните. Но, така конципираните и пожелни политики, честопати не може да се имплементираат во реалниот економски живот. Синтетички гледано, за тоа постојат две причини: неконзистентноста на владата, на централната банка и на другите институции во спроведувањето на зацртаната економска

политика и дејството на рационалните очекувања. Имено, владата и централната банка може да се определат за одржување ниско ниво на инфлација во интерес на сите граѓани, и тоа јавно да го декларираат. Врз таа основа, учесниците во економскиот живот очекуваат висока ценовна стабилност, поради што нема да дојде до барање за зголемување на платите и на цените на другите инпути на производството. Но, сега владата и централната банка може да паднат во искушение да ја зголемат стапката на инфлација преку полиберална монетарна политика за да ја намалат невработеноста на краток рок. Меѓутоа, благодарение на рационалните очекувања, учесниците во економскиот живот брзо ќе ги „прочитаат“ намерите на владата и на централната банка и ќе го приспособат своето однесување на новонастанатата ситуација – ќе дојде до општа индексација на цените и на платите. Но, заради неконзистентноста во водењето на економската политика низ времето, најавената политика за ниска инфлација го губи својот кредибилитет. Со тоа се намалува и кредибилитетот на институциите – во конкретниов случај на централната банка. Проблеми од слична природа може да се јават и во фискалната сфера.¹²

Евидентно, неконзистентноста на економските политики се јавува како генерален проблем со кој се соочуваат дискреционите економски политики. Решението на овој проблем Кидланд и Прескот го гледаат во воведувањето долгорочни правила за водење на фискалната и на монетарната политика кои би оневозможиле дискреционите мерки на владата и на централната банка да креираат ваков вид неконзистентност.

Очигледно, доколку се анализира суштината на сите коментирани макроекономски концепти од новокласичарска провениенција (рационалните очекувања, критиката на Лукас, неефективноста на политиките, монетарното изненадување и неконзистентноста на политиките низ времето), и ако тие се поврзат во логична и конзистентна целина, станува јасно дека токму овие концепти одиграа клучна улога во подобрувањето на разбирањето на економистите за реалните можности и лимити на стабилизационите макроекономски политики.

¹² Во овој контекст, нобеловецот Кидланд вели: „Идејата е државните институции да не преземаат (економски чекори) што луѓето можат да ги забележат (‘прочитаат’). Ако луѓето тоа не го забележат, тогаш тоа е добра работа“. (<http://newsobserver/business/story>, Oct. 13, 2004).

5. НОВАТА КЕЈНЗИЈАНСКА ЕКОНОМИЈА – РЕИНКАРНАЦИЈА НА КЕЈНЗИЈАНИЗМОТ

Засенувањето на кејнзијанизмот и неговото „повлекување“ пред силните напливи на неолиберализмот кон крајот на 1970-тите години прилегаше на вистинска криза на кејнзијанската економска филозофија. Професорот Менкју во својата позната статија од 1992 година „Реинкарнација на кејнзијанизмот“, пишува дека во осумдесеттите и деведесеттите години на минатиот век се чинеше дека Кејнз е комплетно напуштен и дефинитивно сместен во историјата на економската мисла. Главна фигура во макроекономската наука тогаш беше нобеловецот Лукас, кој тврдеше дека сега „тешко може да се најдат добри економисти, помлади од четириесет години, кои себеси или нивните дела би ги означиле како кејнзијански“, дека економистите дури остануваат шокирани од таквата помисла и дека јавноста почна да „шепоти и да ѝ се потсмева на кејнзијанската глупост“ (Mankiw 1998, p. 171).

Но, токму кога се мислеше дека кејнзијанизмот е мртов, се појави голема група релативно млади економисти, главно на универзитетите во САД, т.н. нови кејнзијанци, кои подоцна станаа познати економисти, а значаен дел од нив и нобеловци по економија. Меѓу нив, посебно ќе ги споменеме нобеловците Стиглиц, Фелпс, Кругман, Акерлоф и Спенсер, како и познатите американски економисти Менкју, Бланшар, Самарс, Стенли Фишер, Џон Тејлор, Роберт Хал, Бернанке и др.¹³ Та-

¹³ Како куриозитет ќе наведеме дека географската припадност на американските некејнзијанци на источниот и западниот брег го инспирираше професорот Роберт Хал да ги означат овие економисти со квалификативот 'морски риби'. Обратно, новите класичари се 'слатководни риби', бидејќи овие економисти, со една чудна коинциденција, работат на универзитети како Чикаго, Рочестер, Минесота и Корнеги – Мелон (Snowdon and Vane, 2005, p. 362).

канаречената реинкарнација на кејнзијанизмот во придонесите на новите кејнзијанци е лоцирана во две клучни области: креирање *нови микроекономски фундаменти на кејнзијанизмот* и *свршување кон зайосттавената агресијата на понуда*. Во овие две области се фокусирани и најзначајните концепти на новокејнзијанската економија, кои во продолжение ќе бидат посебно нотирани (пошироко, Фити, 2011, стр. 145–157).

За микроекономските фундаменти на кејнзијанизмот

Микроекономските фундаменти на кејнзијанизмот, во еден свој дел, се насочени кон аргументирање на основното тврдење на кејнзијанизмот: *на крајок рок, плагитите и цените се ригидни, т.е. нефлексибилни надолу и нагоре*. Главната импликација од ригидностите на цените и на платите е дека пазарот, иако е ефикасен механизам за алокација на ресурсите, не е и семоќен. Бидејќи пазарите се несовршени, тие тешко се урамнотежуваат, а пазарот на труд може да остане во перманентна нерамнотежа. Оттука, економиите ретко функционираат на својот полн потенцијал, поради што општествата се соочени со сериозни загуби од нерационалното користење на ретките ресурси, т.е. од епизодите на висока невработеност и недоволна ангажираност на останатите фактори на производство. Затоа, државата (владата) преку мерките на економската политика (пред сè фискалната, а и монетарната) треба да се инволвира во економскиот живот, посебно во домените на пазарен неуспех (егзистенција на висока невработеност, висока инфлација, монопол, екстерналии, асиметрични информации и сл.), за да осигури рационално користење на расположливите ресурси. Новите кејнзијанци развиле бројни теории (дел од нив подолу ќе бидат коментирани) со кои настојуваат да ги утврдат детерминантите кои предизвикуваат ригидност на платите и на цените кај различните сегменти на пазарот.¹⁴

¹⁴ Токму овој факт, упатувањето на бројни фактори кои детерминираат ригидност на цените и платите, се посочува како слабост на новата кејнзијанска економија. Имено, тие фактори често се сосема различни еден од друг и тешко можат да се поврзат во логичен и конзистентен систем. Исто така е тешко меѓу толку бројни фактори да се издиференцираат и селектираат оние со најсилно дејство врз ригидноста на цените и платите. (DeLong and Olney 2009, p. 503).

Номинални ригидности на платите

Новите кејнзијанци *ригидностиа на номиналните плати* најчесто ја објаснуваат со фактот што тие, во сите современи развиени земји, се утврдуваат со преговори меѓу работниците (синдикатите) и работодавците (нивните здруженија). Откако преговорите ќе завршат, висината на номиналните плати de facto е регулирана со договори профилирани на определен временски период – според испитувањата на Фишер, Тејлор, Фелпс и други – од една до три години. Притоа, суштината на теоријата за ригидноста на номиналните плати, поради нивната регулираност со договори, се огледа во следново: *должината на временскиот период за кои платите однапред се утврдени со потпишаните договори на релацијата работници–работодавци е сосема доволна за да можат монетарните власти, иреку ирмените во ионудата на пари, барем на крајок рок, да влијаат врз висината на реалните наемници.*

Ригидност на реалните плати

Новите кејнзијанци во своите анализи уште поголемо внимание им обрнуваат на *ригидностиите на реалните наемници*. Реалните ригидности дополнително го отежнуваат процесот на урамнотежување на пазарот на трудот и ја потенцираат невработеноста. Надвор од дотогашното аргументирање за нефлексибилноста на платите како резултат на постоењето синдикати, социјални трансфери за невработените и минимални плати, новите кејнзијанци развија две нови теории со кои понатаму ја засилија аргументацијата за ригидностите на реалните плати: теоријата за *плати за ефикасност* и теоријата за *инсајдери и аутсајдери*.

Моделот за плати за ефикасност првпат е развиен од страна на нобеловецот Фелпс, во 1968 година, а подоцна свој придонес во развојот на овој значаен модел на новата кејнзијанска економија дале и Стиглиц во 1974, Калво во 1979 година, понатаму Боулс и др. (Phelps 2006, p. 95). Моделот на Фелпс за плати за ефикасност, или како што тој уште ги нарекува *иоитиикнувачки плати*, се однесува на натпросечните плати што ги утврдуваат фирмите (плати кои се одржуваат над рам-

нотежното ниво), со цел да се спречи напуштањето на фирмите од страна на работниците и нивно вработување во други фирми, а со тоа и да се намалат трошоците за ротација – станува збор за т.н. quitting or turnover модел на Фелпс. Подоцна, новите кејнзијанци развија и други модалитети на теоријата за плати за ефикасност.

Теоријата на *инсајдери* и *аутсајдери* ја објаснува моќта на инсајдерите да стекнат за себе „рента“, т.е. покачување на платите, секогаш кога работодавците се соочени со потребата да примат во фирмите нови работници (аутсајдери) кои треба да бидат прифатени и обучени од страна на инсајдерите.

Номинални и реални ригидности на цените на добрата и на услугите

Новите кејнзијанци развиваат бројни концепти кои објаснуваат зошто се јавуваат номинални и реални ригидности на цените на производите, т.е. на добрата и на услугите. Меѓу нив најзначајни се следниве:

РАУМ инџуиција – мени трошоци и екстерналии на агрегативната побарувачка. Номиналната ригидност на цените новите кејнзијанци ја елаборираат преку т.н. *РАУМ инџуиција*, акроним што произлегува од почетните букви на имињата на неколку познати економисти, кои ѝ припаѓаат на новата кејнзијанска економија: Паркин, Акерлоф, Јелен и Менкју. Во овој контекст, се поместени две познати теории кои ја третираат номиналната ригидност на цените – теоријата за трошоците за етикетите (мени трошоци) и теоријата за егзистенција на екстерналиите на потрошувачката. *Теоријата за т.н. мени трошоци (трошоците за етикетите)* ригидноста на цените на краток рок ја објаснува со одбивањето на претпријатијата почесто да ги менуваат цените на своите производи и услуги поради фактот што секоја промена на цените е врзана со трошоци што претпријатието мора да ги поднесе (на пример, трошоци за печатење нови ценовници, трошоци за информирање на клиентите за промената на цените и сл.).¹⁵ Според теоријата за екстерналии на агрегативната

¹⁵ Некои од т.н. мени трошоци навистина се мали (Small Menu Costs), како на пример, трошоците за печатење нови ценовници. Но, други се прилично високи – на пример, трошоци за патување на менаџерите за да ги информираат поголемите клиенти за промените на цените или за да преговараат за новите цени. Некои испитувања во САД потврдуваат дека трошо-

побарувачка, намалувањето на цените на едни претпријатија – имплицира зголемување на агрегатната побарувачка и на продажбите кај други претпријатија. Доколку се јават екстерналии на агрегатната побарувачка, претпријатијата што претходно не ги намалиле цените нема да ги следат оние што тоа го направиле, бидејќи се соочени со зголемена побарувачка и со полесна продажба на своите производи и услуги. Тоа ја зголемува ригидноста на цените на макроекономско ниво и го отежнува урамнотежувањето на пазарите. Акерлоф и Јелен објаснуваат дека овие прашања треба да се лоцираат во реалниот контекст на современиот свет, односно во услови на егзистенција на имперфектни пазари.

Други концепти на новите кејнзијанци се фокусираат врз факторите кои детерминираат реални ригидности на цените на добрата и услугите:

Различно временско фиксирање, односно усогласување на цените и платите од страна на претпријатијата. Суштината на овој концепт, Менкју ја објаснува на следниов начин: „Сите луѓе не ги усогласуваат цените и платите во ист момент. Присутно е, впрочем, временско распоредување на фиксирањето на цените и на платите. Временското усогласување провоцира бавно усогласување на општото ниво на цените и платите, дури и кога сите поединечни цени и плати често варираат“ (Mankiw 1999, p. 456). Слично објаснување дава и Фелпс (Phelps 2006, p. 54). Во врска со оваа теорија е и *концептот за неуспех, грешки во координацијата*. Леонхвуд, Ромер, Бел и др. тврдат дека токму неуспехот во координацијата (coordination failure), т.е. грешките во координацијата (различно временско усогласување на цените на претпријатијата кои денес главно работат во олигополистичка пазарна морфологија) се круцијалниот фактор кој продуцира рецесии во современите економии, односно кој придонесува за појава на различни (повеќекратни) нивоа на рамнотежа, на еквилибриум во економиите – рамнотежа при повисоко ниво на аутпут и вработеност, односно рамнотежа при понизок аутпут и висока невработеност; *Асиметрични информации кои ги предизвикуваат*

ците на трговците на увезено пиво за информирање на клиентите за промена на цените се мали и изнесуваат само 0,1% од приходите од продажбите. Трошоците, пак, на производителите на пиво за истата намена се нешто поголеми и се проценуваат на 0,4% од продажбите. Иако, во двата случаја се работи за мали трошоци, фирмите ги оставаат цените непроменети во траење од неколку недели (Le Roy Miller, 2012, p. 385).

проблемиите на морален hazard и нејоволно избирање и го комплицираат чистењето на пазариите итн., итн.

Новокејнзијанското свртување кон зајоставената агрегатна понуда

Во базичниот Кејнзов модел значењето на шоковите на страната на агрегатната понуда за креирање бизнис-циклуси беше, речиси, целосно запоставено. Тоа не е случај со новите кејнзијанци. Тие во своите истражувања обрнуваат многу поголемо внимание на агрегатната понуда, подеднакво на краток и на долг рок, т.е. на факторите кои ја детерминираат растечката крива на агрегатната понуда на краток рок, на причините за нејзиното поместување и на импликациите од нејзиното поместување (посебно надолу) врз економијата во целина, на факторите што ја детерминираат агрегатната понуда на долг рок, т.е. врз причините за нејзиното поместување и трансформирање во вертикална линија на долг рок итн. Убеденоста за значењето на агрегатната понуда како детерминанта на бизнис-циклусите во новокејнзијанските модели произлезе, синтетички гледано, поради два резона: *прво*, нафтените шокови во седумдесеттите години на минатиот век и појавата на стагфлацијата, придружено со поместување на Филипсовата крива надесно и со создавање понеповолен trade-off меѓу невработеноста и инфлацијата ги исправи креаторите на економската политика пред нови дилеми и предизвици; *втора*, запоставувањето на агрегатната понуда во базичниот Кејнзов модел се сметаше како сериозен недостаток на кејнзијанизмот и тој, едноставно, мораше да се елиминира. Денес дел од новите кејнзијанци инсистираат на тврдењето дека за економиите е помалку важно дали нарушувањата доаѓаат од страната на агрегатната побарувачка или од страната на агрегатната понуда – клучно прашање е како економиите излегуваат на крај со таквите нарушувања.

Хистереза

Дел од претставниците на новата кејнзијанска економија веруваат во егзистенцијата на феноменот на т.н. хистереза (hysteresis). Терми-

нот означува состојба кога *повремените (крајкорочни или инцидентни) шокови на глобалната побарувачка предизвикуваат значајни нарушувања на рамнотежата на економијата на долг рок*. Преведен на пазарот на труд, овој концепт објаснува дека висока и перзистентна невработеност во минатото, предизвикува висока невработеност во иднина. Концептот, своевремено го развил нобеловецот Фелпс, но тој се сомнева дека овој концепт може да биде „кејнзијанска приказна“, бидејќи оригинално упатувал на пролонгирана депресија врзана со нафтените шокови во 1970-тите години, т.е. со шокови на страната на агрегатната понуда (Phelps 2006, p. 21–22). Но, сепак, вели Фелпс, Роберт Хал во 1975 година, анализирајќи ја перзистентноста на невработеноста, покажал дека: „ако стапката на невработеност била висока во претходниот период, најдоброто предвидување е дека таа ќе биде повторно висока, иако не многу повисока од тој период“ – што се сведува на хипотезата за хистереза. Иако оваа хипотеза не е многу значајна од аспект на микрофундаментите (на макроекономијата), таа, сепак, им создава проблем на новите класичари кои веруваат дека очекуваната вработеност во секој период е еквивалентна на природното ниво (Phelps 2006, p. 49). Со слично значење, овој термин (во дискусиите за европската невработеност) го употребуваат и други економисти од таборот на новите кејнзијанци, особено Бланшард и Самерс, за да се објасни „многу високата зависност на тековната невработеност од невработеноста во минатото, постоењето на *суштинска перзистентност* на невработеноста и продолжен ефект од шоковите на невработеност“ (Benassi, Chirco and Colombo, 1994, p. 391).

6. КОНФРОНТАЦИИ ВО РАМКИТЕ НА ГЛАВНАТА СТРУЈА НА МОДЕРНАТА МАКРОЕКОНОМИЈА

Во периодот по 1980-тите години, *конфронтирациите во рамките на она што се нарекува Главна струја на модерната макроекономија (The Modern Mainstream Macroeconomics) се одвиваат на релација нови класичари (теоретичари на новата класична макроекономија и на реалните бизнис-циклуси) – нови кејнзијанци*. Овде, во најсинтетичка форма, ги изнесуваме разликите и сличностите меѓу новите класичари и новите кејнзијанци за најзначајните макроекономски концепти и прашања.

Во поглед на прашањето за *брзината на урамнотежувањето на пазарите*, мислењата на новите класичари и на новите кејнзијанци се дијаметрално спротивни. Тоа е подрачје во коешто разликите доаѓаат до полн израз. Новите класичари поаѓаат од поставката дека благодарение на рационалните очекувања, сите пазари се урамнотежуваат *брзо, притоа моментално*. **Новите кејнзијанци** тврдат дека пазарите се урамнотежуваат многу бавно, поради егзистенцијата на бројни фактори кои детерминираат номинални и реални ригидности на цените и на платите. Притоа, номиналните и реалните ригидности заемно се дополнуваат и посебно го комплицираат „чистењето“ на пазарите. Кај дел од претставниците на новата кејнзијанска економија (Стиглиц, Фелпс и др.) преовладува мислењето дека пазарите бавно се урамнотежуваат дури и под претпоставка дека цените и платите се целосно флексибилни од што, понатаму, се извлекува заклучокот дека принудната невработеност е системска и иманентна карактеристика на пазарните економии.

За новите класичари, разликувањето на *крајкиоџи* и *долгоџи* рок, поради дејството на рационалните очекувања, не е релевантно, значајно. Тие тврдат дека управувањето со агрегатната побарувачка е бескорисно, а битно е управувањето со агрегатната понуда – на *долг* рок. Новите кејнзијанци мислат дека *крајкиоџи* рок и управувањето со агрегатната побарувачка се значајни. Тие исто така тврдат (барем повеќето од нив) дека т.н. hysteresis, односно шоковите на страната на агрегатната побарувачка и понуда на *крајок* рок имаат значајни импликации на *долг* рок, посебно во доменот на пазарот на трудот и на движењето на природната стапка на невработеност. Тие прифаќаат дека на *долг* рок, поради флексибилноста на цените и на платите, економиите тендираат да функционираат на својот потенцијал.

За *начиноџи на антиципирањето на ионинаџи*, мислењата на новите класичари и на новите кејнзијанци, најсинтетички гледано, се многу слични. Рационалните очекувања се во центарот на вниманието на новите класичари. Новите кејнзијанци, со мали исклучоци, исто така, ги прифаќаат рационалните очекувања. Сепак, во моделите на новите класичари рационалните очекувања водат до брзо, практично моментално урамнотежување на пазарот на трудот, додека во моделите на новите кејнзијанци рационалните очекувања не доведуваат до идентични резултати, затоа што постои разлика меѓу индивидуалните рационални очекувања и колективната рационалност (Colander 1993, p. 331).

Причините за економските флукуации (бизнис-циклусите) остануваат круцијално прашање во современата макроекономија. Внатре, во блокот на новите класичари, различно се перципираат детерминантите на бизнис-циклусите – монетарно изненадување во моделите на новата класична макроекономија, односно промени во вкупната факторска продуктивност во моделите на теоретичарите на реалните бизнис-циклуси. Новите кејнзијанци по ова прашање заземаат еклектичен став, тврдејќи дека и *шоковите на страната на агрегатната побарувачка* и *шоковите на страната на агрегатната понуда* можат да детерминираат бизнис-циклуси. Сепак, тие поголемо релативно значење ѝ припишуваат на агрегатната побарувачка. Во секој случај, изворите кои детерминираат бизнис-циклуси за новите кејнзијанци се комплексни и бројни – номинални и реални

ригидности на цените и платите, асиметрични информации, грешки во координација на учесниците во економскиот живот итн. Тие, овде, доследно на Кејнзовата традиција, особено значење во механизмот на сподвижување на бизнис-циклусите им препишуваат и на animal spirits – овој факт дојде до посебен израз по избувнувањето на светската економска криза од 2008 година.

Во однос на прашањето *за опортунитетниот од водење стабилизациони економски политики*, погледите во рамките на главната струја на модерната макроекономија, пред сè поради еклектицизмот на новите кејнзијанци, значајно конвергирале. Денес и новите класичари и новите кејнзијанци искажуваат висока доза на сомневање за опортунитетот од водење дискрециони политики.

Новите кејнзијанци се типични еклектичари. Тие во своите модели инкорпорирале значајни сегменти од новите класичари, поради што погледите на двете школи во рамките на главната струја значајно конвергирале. Елементите на еклектицизам кај новите кејнзијанци можат да се сумираат на следниов начин: **(1)** Основните принципи на економијата, формулирани уште од страна на класичната економска мисла, кои упатуваат на рационалност, оптимизација на производството и корисноста, опортунитетниот трошок, значењето на маргиналните големини итн., лежат и во основата на новокејнзијанските модели (спореди Tobin 1997, p. 152–153), со нужни нијанси поради хетерогеноста на новите кејнзијанци (Менкју, на пример е многу поблизок по ова прашање до новите класичари, отколку, Стиглиц или Кругман); **(2)** Според новите кејнзијанци, како што претходно потенциравме, бизнис-циклусите се детерминирани и од шокови на страната на агрегатната побарувачка и од шокови на страната на агрегатната понуда. Во овој контекст, значењето на долгиот рок и корисноста на новокласичарските анализи за долгиот рок, не смее да се проблематизира и да се подведува под знак на прашање; **(3)** Сознанијата што произлегуваат од Филипсовата крива на долг рок своевремено беа интегрирани во неокласичната синтеза и новите кејнзијанци нив ги прифаќаат во целост, укажувајќи дека инфлационите очекувања, со текот на времето, ја поместуваат Филипсовата крива нагоре, надесно, условувајќи понеповолен trade-off меѓу невработеноста и ин-

флацијата; (4) Според новите кејнзијанци, тврдењето на базичниот Кејнзов модел за предностите на фискалната пред монетарната политика треба да се напушти. Монетарната политика, поради поголемата флексибилност, е многу корисна во стабилизацијата на економијата. Фискалната политика е соочена со значајни ограничувања при управувањето со агрегатната побарувачка (таа има посилен ефект на страната на агрегатната понуда отколку на страната на агрегатната побарувачка, соочена е со долг time-lag и креира структурни буџетски дефицити), но сепак останува значајна, поради корисноста на автоматските стабилизатори и нејзината поголема ефикасност во услови на пролонгирани и перзистентни рецесии–депресии (Frank and Bernanke 2009, p. 654–655); (5) Новите кејнзијанци во голема мера ги прифаќаат резултатите и консеквенциите врз економските политики што произлегуваат од новокласичарските придонеси (критиката на Лукас, неефективноста на политиките и неконзистентноста на политиките низ времето), поради што мислењето дека политиките треба повеќе да дејствуваат низ долгорочни правила, а помалку низ дискреции, им е доста блиско; (6) Новите кејнзијанци, во основа, го прифаќаат мислењето на новите класичари дека благодарение на рационалните очекувања, во услови кога институциите (владата и централната банка) имаат висок кредибилитет, дезинфлационите трошоци и коефициентот на жртвување може да бидат ниски.

Еклектицизмот на новите кејнзијанци покажува зошто денес макроекономистите мислат дека разликите за значајни макроекономски концепти меѓу новите класичари и новите кејнзијанци, повеќе се од формална, а помалку од суштинска природа. Менкју, на пример, иако не ги запоставува разликите меѓу новите кејнзијанци и новите класичари, во значајна мера ги сведува на разлики детерминирани од временскиот аспект на економската анализа – за новите кејнзијанци е значаен краткиот, а за новите класичари долгиот рок (Mankiw, 1999 p. 267). Според Стенли Фишер, пак, разликите произлегуваат од желбата на самите економски теоретичари да го „диференцираат својот производ“, слично како што тоа го прават и фирмите кои дејствуваат во услови на ограничена конкуренција (Fischer 1997, p. 42–43). Де-лонг мисли дека новите кејнзијанци, со своите гледишта за номиналните ригидности на цените и на платите како причини за бизнис-цик-

луси, со тврдењето дека во нормални услови монетарната политика е поефикасна од фискалната, со признавањето на лимитите на дискреционите политики и преферирањето на правилата пред дискрециите кај политиките, сосема се доближиле до гледиштата на нивните колеги од конкурентскиот табор – новите класичари (DeLong 2000, p. 83–84). Дефинитивно, интересен е фактот дека мислењата за конвергенција на погледите меѓу главните струи на современата макроекономија одат до тврдењето дека на повидок е *нова неокласична синџеза*.¹⁶

¹⁶ Според Менкју... „Срцето на оваа синтеза е дека економијата е систем на динамична општа рамнотежа којашто се разликува од Парето-оптимумот по ригидните цени (и можеби по различни други пазарни несовершености) (Mankiw 2006, p. 39). За елементи на конвергенција и за нова синтеза зборува и Вудфорд (Woodford 2009, p. 269–274). Имено, тој мисли дека макроекономската анализа, денес, сè повеќе ги користи современите модели базирани врз општата рамнотежа, пред сè оние што доаѓаат од новокласичарската традиција, но и оние што доаѓаат од новокејнзијанската традиција, кои се означени како модели на динамична стохастичка општа рамнотежа (DSGE), со имперфектни пазари и ценовни ригидности. Другите елементи на новата синтеза, според Вудфорд, се однесуваат на потенцирањето на значењето на рационалните очекувања од страна на двете главни струи во современата макроекономија, како и на тврдењето дека реалните шокови играат значајна улога во нарушувањето на макроекономската рамнотежа.

7. ЗА ПРЕТКРИЗНИОТ КОНСЕНЗУС ВО РАМКИТЕ НА ГЛАВНАТА СТРУЈА НА МОДЕРНАТА МАКРОЕКОНОМИЈА

Конфронтациите меѓу претставниците на различните макроекономски школи за значајни макроекономски прашања, се разбира, самите по себе не се штетни. Напротив, тие, водат до конвергенција на погледите и сфаќањата за круцијалните макроекономски теми, до консензус и до профилирање на стандардни економски знаења. Тоа е патот кој овозможува да се одржи виталноста на економската наука. Притоа, не станува збор за општ консензус, таков не постои, ниту пак е добро да постои. Имено, во моментот кога разрешуваме едно контроверзно економско прашање, се јавува друго, коешто нужно предизвикува конфронтации меѓу економистите. Тоа е патот на прогресот на економската наука. Во оваа смисла, „...Може да се очекува консензус за специфични прашања, но консензусот во сите домени на истражување нема смисла бидејќи, тој би се свел на стагнација и умирање“ (Lucas 1997, p. 248).

Во продолжение, ќе се обидеме да ги селектираме најзначајните домени на консензус во современата макроекономска наука. Селекцијата се базира врз испитувања на оваа проблематика од еминентни економисти (Mankiw 2000, p. 526–529; Blanchard 2006, p. 585; DeLong 2000, p. 83–84; Friedman 1968; Goodfriend 2007, p. 47–68, Woodford 2009, 269–274), како и врз сопствените сознанија произлезени од нашата долгогодишна преокупација со оваа материја:

- на долг рок, состојбата на економијата и животниот стандард на граѓаните се детерминирани од капацитетот на земјата за производство на добра и услуги, односно од факторите што го условуваат потенцијалниот бруто-домашен производ;

- на краток рок, промените во агрегатната побарувачка под дејство на клучните макроекономски политики (фискалната и монетарната) влијаат врз аутпутот – врз БДП и нивото на вработеноста;
- на долг рок, стапката на пораст на понудата на пари ја детерминира стапката на инфлација, но нема влијание врз стапката на невработеност, т.е. на долг рок инфлацијата секогаш и насекаде е монетарен феномен;
- фискалната политика има краткорочни, среднорочни и долгорочни ефекти врз бруто-домашниот производ. Повисокиот буџетски дефицит најчесто го зголемува БДП на краток рок. На среден рок, поради зголемената побарувачка за пари и порастот на каматните стапки, неговото позитивно дејство врз аутпутот исчезнува. На долг рок, поради феноменот на crowding-out се намалува акумулацијата на капиталот и големината на аутпутот;
- на краток рок, креаторите на монетарната и на фискалната политика се соочени со замена, со компромис меѓу инфлацијата и невработеноста;
- на долг рок trade-off-от меѓу невработеноста и инфлацијата исчезнува;
- во нормални услови, монетарната стабилизациона политика е помоќна и покорисна од фискалната стабилизациона политика. Поради тоа, се преферира фискалната политика да дејствува преку автоматските стабилизатори;
- монетарната политика, во периоди на остри и пролонгирани рецесии, поради феноменот на ликвидносна стапица, е релативно неефикасен инструмент за стимулирање на заздравувањето на економијата. Во услови на егзистенција на ликвидносна стапица, фискалната политика е поефикасна во надминувањето на депресиите;
- дискреционите, стабилизационите политики (фискалната и монетарната) се соочени со значајни лимити поради постоењето на time-lag-овите при нивната имплементација и поради значајната политичка детерминираност на фискалната политика;

- политиките базирани врз правила се преферираат пред политиките базирани врз дискреции;
- ниските и стабилни стапки на инфлација се добри за бизнисите и за економскиот раст;
- рационалните очекувања претставуваат основа за комуникација на економските субјекти со иднината – за антиципирање на иднината.

Овие линии на консензус беа препознатливи во рамките на главната струја на модерната макроекономија до избивањето на глобалната криза од 2007/2008 година. Но, повторно ќе потенцираме дека не станува збор за апсолутен консензус. Во прилог на ова можат да се наведат повеќе аргументи. Прво, новите класичари го релативизираат тврдењето дека со монетарната и со фискалната политика, на краток рок, може да се дејствува врз реалниот аутпут на економијата. Второ, во рамките на големиот табор нови кејнзијанци, дел од нивните еминентни претставници, (на пример, Стиглиц, Акерлоф и др.) не ја прифаќаат хипотезата за рационалните очекувања. Трето, иако и новите класичари и новите кејнзијанци преферираат политики базирани врз правила пред политики базирани врз дискреции, дел од новите кејнзијанци, сепак, повеќе се застапуваат за ограничени дискреции, а не за строги правила. Четврто, меѓу новите класичари и новите кејнзијанци постојат и разлики во третманот на фискалните дефицити, на јавниот долг и на економските ефекти што тој ги предизвикува. По третманот на ова прашање постојат разлики дури и внатре во рамките на новите кејнзијанци – на пример, во посткризните дебати за фискалните стимули во САД, Менкју се застапува за умерени фискални дефицити, наспроти Стиглиц и Кругман кои мислат дека преземените фискални стимули се недоволни, итн. (Krugman, August 2010, Stiglitz, март 2010).

8. ПОДРАЧЈА НА ПРОБЛЕМАТИЗИРАЊЕ НА ПРЕТКРИЗНИОТ КОНСЕНЗУС ВО МАКРОЕКОНОМСКАТА НАУКА

Финансиската и економската криза од 2007/2008 отвори широки дебати за причините кои ја детерминираа, за последиците врз светската економија, за одговорот на економските политики, за менаџирање на бизнисите во услови на кризи и сл. Во доменот на макроекономијата, расправите одат до проблематизирање на некои основни постулати, теории и хипотези кои доаѓаат од главната струја во модерната макроекономска наука, до проблематизирање на ефикасноста на клучните макроекономски политики (фискалната и монетарната) и до инсистирање за нивно ново обмислување, до проблематизирање на микроекономските фундаменти на макроекономијата и, повторно, до барања за нивно ново осмислување итн., дури и до тврдења дека самата економска наука е во сериозна криза (Спореди Leijonhufvud 2008). Во продолжение ќе се фокусираме само на дел од овие дебати, кои се однесуваат на инсистирањето за ново обмислување на одделни подрачја од преткризниот консензус во современата макроекономска наука.

Дали економската наука е во криза?

Една линија на конфронтациите, навидум многу генерална, а суштински круцијална, е поврзана со самата состојба на економската наука – дали економската наука е падната во сериозна криза и дали таа манифестира евидентна неспособност во излегувањето на крај со глобалната финансиска и економска криза? Проминентни автори, експлицитно или имплицитно, говорат за криза на економската наука. Бланшард истакнува дека кризата „јасно ги покажа лимитите и

на пазарот и на владината интервенција“ (F&D 2011, p. 50), значи, ограничувањата на двата механизма на алокација на ресурсите што ги познава економската наука. Стиглиц, исто така, имплицитно заговара постоење на криза на економската наука: „Можеби најзабележлива лекција – не толку за политиката (економската политика – Т. Ф.) туку за економската анализа – е дека моделите што се користеа пред кризата ниту ја предвидуваа кризата, ниту пак даваа рамка за одговор на кризата кога таа се случи“ (Stiglitz 2011, p. 50). Бредфорд Делонг, пак, отворено говори за криза на економската наука, потенцирајќи дека денес економската наука има потреба од неколкумина теоретичари (мисли на врвни – Т. Ф.), кои ќе работат на проблематиката на ефикасноста на пазарите и од многумина луѓе кои ќе работат во областа на микроструктурите, од неколкумина теоретичари во областа на рамнотежните бизнис-циклуси и од многумина старомодни кејнзијанци и монетаристи, од мнозина историчари на монетарната историја и на историјата на економската мисла, од неколкумина врвни експерти кои ќе конструираат нови макроекономски модели итн. (види: Dymski, 2011, p. 288). Според нас, во оваа мисла на професорот Делонг можат да се препознаат слабите страни на модерната макроекономска наука – отсуството на солидни микроекономски фундаменти на макроекономијата, отсуството на економски умови од профилот на Семјуелсон, Тобин, Модилјани, Фридман – проблемите врзани за економетриските модели и нивната моќ за поизвесно предвидување на резултатите на економската активност и на ефикасноста, односно неефикасноста на економските политики и сл. Нобеловецот Лукас, пак, во една статија објавена во *The Economist* од 6 август 2009 година, остро се противставува на тврдењата за кризата на економијата, и посебно на макроекономијата, кои одаг дури и до карикатуризирање на модерната макроекономска наука. Во овој контекст, тој изразува чудење на погледите на врвни економисти, какви што се Фредерик Мишкин и Бен Бернанке, кои, претходно, во интервју за *The Economist*, зборуваат за „темна доба на макроекономијата“ и тврдат дека многу генерации економисти се загубени, бидејќи се едуцирани во духот на математички модели со сомнителна вредност, па дури и штетни, кои се неупотребливи за предвидување на кризите. Потсетувајќи на теоријата за ефикасни пазари, според која

цените на финансиските имоти promptly ги инкорпорираат и ги рефлектираат сите релевантни и општодостапни информации, тој вели дека доколку некој економист има формула со којашто може да се предвиди криза на финансиските пазари една недела пред нејзиновото појавување, самата формула ќе стане дел од „општо расположливите информации и цените ќе паднат една недела порано“. Оттука, според Лукас, ваквите тврдења на Мишкин, Бернанке и др., кои и самите биле инволвирани во конструирање модели и се во фокусот на главната струја на модерната макроекономија, години наназад, се апсурдни и не ја одразуваат „врската меѓу реалноста на макроекономијата што овие луѓе ја претставуваат и понудената карикатура во критиките кои ги застапуваат“. Во продолжение, Лукас остро го критикува инјектирањето на огромни ликвидни средства во банкарскиот систем на САД од страна на ФЕД и на Буџетот, како одговор на кризата, со што сакаше да се спречи намалувањето на побарувачката на домаќинствата и бизнисите, коешто фактички е нужно во време на криза. Затоа, сега, кризата е надвор од контрола (Lukas, 2009). Други автори, на пример Нуриел Рубини и Стивен Михм, мислат дека денес не може да стане збор за криза на економската наука, бидејќи темите за пазарниот неуспех поврзан со неизвесноста, асиметричните информации и моралниот hazard се стандардна проблематика во економската наука. Оттука, да се игнорира она што се учи во економијата не е криза на самата економска наука, туку проблем на економистите кои бавно ги препознаваа „звучите на сирените за опасност“ (F&D, 2010, p. 56). Наше мислење е дека состојбата во којашто денес се наоѓа економската наука не може да се идентификува со криза на економската наука во целина. Напротив, станува збор за криза на определени хипотези, теоретски концепти и сл., чиишто постулати не коинцидираат со фактите во реалниот економски живот, поради што, со текот на времето, ќе бидат заменети со нови, или, можеби, надградени и приспособени на новонастанатите ситуации. Впрочем, тоа е патот на развојот на економската наука, кој иако не е праволиниски, е евидентен и перманентен. Историјата нè учи дека токму големите економски кризи биле вистински интелектуален предизвик за економската наука и особено за нејзините најсјајни умови и дека од таквите епизоди и искуства, кои оставале тешки последици, економ-

ската наука црпи нови факти, сознанија и решенија. Во оваа смисла, професорот Менкју ќе каже дека Големата депресија беше основен мотивациски настан во кариерите на голем број проминентни економисти од тоа време – Ловренс Клајн, Франко Модилјани, Пол Семјуелсон, Роберт Солоу, Џејмс Тобин и др. (Mankiw 2006, p. 30), кои го прифатија и натаму го развиваа Кејнзовото економско учење и кои подоцна станаа носители на Нобеловата награда за економија.

Ново обмислување на фискалната полиитика

Еден суштински сегмент на преткризниот консензус околу фискалната политика се однесуваше на тврдењето дека улогата на фискалната политика е лимитирана поради дејството на повеќе фактори – долг time-lag, условеност од политички одлуки, неповолно дејство врз јавниот долг и сл. Затоа, таа главно треба да дејствува преку автоматските стабилизатори и преку долгорочни правила. Кризата, како да го зацврсти убедувањето дека фискалната политика има многу поголемо значење во услови на пролонгирани и длабоки рецесии отколку што се претпоставуваше последниве 20 години.¹⁷

¹⁷ Сепак, дебатите околу ова прашање во посткризниот период уште повеќе се засилија. Наспроти инсистирањето на новите кејнзијанци (посебно на нобеловците Стиглиц и Кругман) да се оди на уште поголеми фискални стимули за да се осигура вистински излез од кризата, новите класичари потсетуваат дека економиите, на долг рок, тендираат да функционираат на нивото на потенцијалниот бруто-домашен производ и да постигнат полна вработеност. Денес, тие го креваат гласот против големите фискални дефицити кои го истиснуваат приватниот сектор од економската активност и кои, заедно со експанзивната монетарна политика, ги туркаат економиите во зона на висока инфлација. Според нив, големите буџетски дефицити кои ќе треба да се финансираат „ја разоруваат довербата во пазарите“ и придонесуваат за апстиненција на приватните инвеститори поради очекувањата врзани за негативните импликации од фискалната и монетарната експанзија. (Види ги за ова коментарите на Skidelsky, Financial Times, June 16 2010). Нобеловците Лукас и Сарџент, кои воедно се и лидери на новата класична макроекономија, остро се противставуваат на фискалните стимули кои се презедоа за да се заузда кризата. За Лукас, кризата во Европа и во Јапонија, во прв ред, произлегува од преголемата инволвираност на државата во економската активност – истражувањата на нобеловецот Едвард Прескот потврдуваат дека во Европа државите контролираат дури 50% од БДП (Lukas, 2011). Според Сарџент, пресметките за ефикасноста на фискалните стимули што на претседателот Обама му ги сугерираше Советот на економски советници, се сосема наивни и „го игнорираат она што сме го научиле во последните 60 години на макроекономски истражувања“ (Sargent, 2011). Ваквите несогласувања се пренесуваат и во сферата на политиката. Републиканците во САД се противат на големите фискални стимули во рамките на Планот Обама и постојано го подгреваат фискалниот скептицизам. Републиканскиот лидер Џон Бонер, на пример, отвори посебна интернет страница на која се евидентираат (со кратки коментари) американски економисти (главно универзитетски професори) кои се противат на високите фискални дефицити во САД.

Новото промислување на фискалната политика треба да оди во правец на: **а)** одржување на јавниот долг во нормални рамки во добри времиња за да ѝ се создаде доволен простор на фискалната политика да дејствува во услови на кризни нарушувања; и **б)** да се зголеми ефикасноста на автоматските стабилизатори на фискалната политика преку нагласувањето на прогресивниот карактер на даночната политика и преку воспоставување подарежливи програми на социјално осигурување. Од друга страна, потребно е да се види што може да се направи со даноците и со потрошувачката кај компонентите на фискалната политика со значаен мултипликативен ефект врз економијата – на пример, даночни олеснувања за семејствата со низок доход, зголемување на социјалните трансфери за нискодоходните семејства на расходната страна на буџетот итн. Очевидно, овде станува збор за предлози за ново осмислување на фискалната политика во чијашто суштина лежи кејнзијанската филозофија за функционирањето на економијата (Blanchard, Dell’Ariccia and Mauro 2010, p. 1–16). Во овие рамки, во преткризниот период, повторно се разгорее дебатите, конфронтациите и контроверзиите на релација нови кејнзијанци–нови класичари врзани за процената на висината на *фискалните мултипликатори*, т.е. за ефикасноста на фискалните стимули. Околу ова прашање отсутствуваше преткризен консензус, а тој не е на повидок ниту во посткризниот период. Во 2009 година, претседателот на САД Обама почна да имплементира експанзивна фискална политика како одговор на глобалната финансиска и економска криза. Фискалните стимули опфаќаа намалување на даноците со вкупен ефект од околу 300 млрд. долари и зголемување на буџетската потрошувачка со вкупен ефект од околу 500 млрд. долари. Во такви услови, американските економисти го поставија прашањето за оправданоста на ваквата политика и испитувањата за висината на фискалните мултипликатори добија висок приоритет. Претседателот на Советот на економските советници на Обама, Христина Ромер, тогаш тврдеше дека мултипликаторот на буџетската потрошувачка ќе изнесува меѓу 1,5 до 1,6 и дека производствениот јаз на американската економија во износ од околу 1 000 млрд. долари ќе биде затворен до крајот на 2010 година. Наспроти предвидувањата на Христина Ромер, професорот Роберт Баро изнесе мислење дека претходните ис-

куства на САД потврдуваат дека во „нормални времиња“ фискалниот мултипликатор, суштински, се движи околу нула. Ваквото мислење, како што е познато, Баро го темели врз неговата хипотеза за Рикардовиот еквивалент. Што се однесува, пак, до конкретните процени на фискалниот мултипликатор од фискалните стимули на Обама, Баро, во почетокот на 2009 година, потенцираше дека мултипликаторот ќе изнесува само 0,5 – ова значи дека зголемената буџетска (владина) потрошувачка за 500 млрд. долари ќе додаде на БДП износ од само 250 млрд. долари, бидејќи процесот ќе биде проследен со crowding-out ефект од 250 млрд. долари. Испитувањата на професорот Харолд Ухлиг упатуваат на уште помал мултипликатор на буџетската потрошувачка – од 0,3 до 0,4, т.е. пораст на реалниот БДП од 150 до 200 млрд. долари, но и на далеку повисок мултипликатор од кратењето на даноците, т.е. мултипликатор од 0,5 по истекот на првата година, понатаму 2 по истекот на втората година и дури 6 по истекот на третата година (спореди, Parkin 2012, pp. 338–339; Ilzetski, Mendoza and Vegh, 2012, p. 2). Но она што, според наше мислење, е „придобивка“ од кризата околу оваа проблематика е појавувањето на бројни нови студии кои се обидуваат, со помош на квантитативни и квалитативни методи на економска анализа, да ги проценат различните фискални мултипликатори во разни земји. Се чини дека во овој домен, сепак, на површина излегуваат некои општи законитости за ефикасноста на фискалните стимули. Нив, можеме да ги синтетизираме на следниов начин: (1) На краток рок, фискалните мултипликатори од зголемената владина потрошувачка имаат поголем ефект врз реалниот аутпут, додека на долг рок тие ефекти постепено се намалуваат, односно се исцрпуваат; (2) На долг рок, ефектите на фискалните мултипликатори од намалувањето на даноците се позначајни – тие фактички растат по истекот на првата година во текот на следните две години; (3) Наспроти традиционалното кејнзијанско гледиште дека фискалните мултипликатори од владината потрошувачка се повисоки од фискалните мултипликатори од намалувањето на даноците, денес се повеќе се афирмира гледиштето дека долгорочно состојбата е токму обратна, односно дека, на долг рок, ефектите врз реалниот БДП од намалувањето на даноците се повисоки во споредба со оние од зголемувањето на владината потрошувачка. Ваквото гледиште се поврзува

со значајното дејство на мултипликаторите од даночните намалувања врз агрегатната понуда; (4) Фискалните мултипликатори и од зголемувањето на владината потрошувачка и од намалувањето на даноците се повисоки доколку промените во фискалните варијабли се во корист на слоевите од населението со повисока маргинална склоност кон потрошувачка; (5) Фискалните мултипликатори се во тесна врска со структурата на владината потрошувачка и во принцип се поголеми кај јавните инфраструктурни инвестиции, во споредба со другите видови владина потрошувачка; (6) Фискалните мултипликатори се поголеми кај релативно затворените економии за тргување, односно тие се значително помали кај отворените економии; (7) Фискалните мултипликатори се поголеми кај земјите со фиксен девизен курс, односно помали кај земјите со флексибилен девизен курс; (8) фискалните мултипликатори се поголеми кај земјите со релативно низок јавен долг (пошироко во студиите на: Spilimbergo, Symansky, Blanchard and Cottarelli, 2012 – ревидирана верзија; Ilzetski, Mendoza and Vegh, 2012; Alesina, Favero, and Giavazzi, 2012 и Uhlig, 2010).

Ново обмислување на монетарната политика

Преткризниот консензус во рамките на главната струја на модерната макроекономија околу монетарната политика се движеше околу неколку стожерни точки: (1) во нормални услови, монетарната стабилизациона политика е помоќна и покорисна од фискалната стабилизациона политика; (2) монетарната политика треба да има една единствена цел – одржување висока ценовна стабилност, т.е. ниска инфлација; (3) ниската и стабилна инфлација е добра за економијата. Посткризните дебати, меѓутоа, ги проблематизираат втората и третата точка од преткризниот консензус. Во однос на втората точка од преткризниот консензус, треба да потсетиме дека во текот на 70-тите и 80-тите години на минатиот век меѓу академските економисти постоеше висок степен на согласност дека централните банки, покрај главната цел – одржување на ценовна стабилност – треба да се грижат и за други цели – поддржување на економскиот раст, одржување на урамнотежен биланс на плаќање и др. Но, во текот на 90-тите години на минатиот век, ваквото гледиште беше напуштено и економистите

тврдеа дека централните банки треба да бидат фокусирани врз една единствена цел – одржување на ценовната стабилност (тоа е преткризниот консензус). Актуелната криза, дефинитивно, го наруши ваквиот консензус и денес преовладува гледиштето дека централните банки, покрај на примарната цел (одржување на ценовна стабилност) мораат да се фокусираат и на уште две цели: грижа за стабилноста на финансиските пазари и поддршка на економската активност. Ваквиот консензус беше потенциран и на конференцијата на ММФ за макроекономските политики во време на кризи (на којашто присуствуваа проминентни економисти и гувернери на најголемите централни банки во светот), од страна на главниот економист на ММФ, професорот Оливие Бланшард (Trpeski, Jankoski and Kondratenko, 2013, pp. 3–6). Овде е интересно да потенцираме дека Претседателот на САД, Барак Обама, потпиша посебен закон со кој ФЕД доби и нова функција – да се грижи за финансиската стабилност на американската економија, т.е. функција на национален регулатор на системскиот ризик. Во оваа смисла, американската централна банка сега е овластена да реагира и да ги спречува изворите на секаков ризик којшто може да ја загрози финансиската стабилност на земјата (LeRoy Miller 2012, p. 330). Ваквото поместување на функциите на централните банки го следи и НБРМ – во едно соопштение на нашата централна банка, од 28 јуни 2013 година, меѓу другото, стои дека „...Освен за ценовната стабилност, НБРМ води грижа и за одржувањето на финансиската стабилност на земјата ...“, како и дека „НБРМ ја поддржува и општата економска политика без да го загрози остварувањето на примарната цел и во согласност со принципот на отворена пазарна економија со слободна конкуренција“ (<http://nbrm.mk>, 28 јуни 2013).

Во однос на **третата точка** од преткризниот консензус, Бланшард и др. мислат дека ниската и стабилна инфлација е добар, но не и доволен услов за нормално функционирање на економијата. Имено, ниските стапки на инфлација носат опасност економиите да бидат турнати во зоната на ликвидносна стапица, т.е. во она што ѝ се случи на Јапонија во 1990-тите години и од што централната банка на Јапонија сè уште не може да се извлече. Американската економија за време на последнава рецесија беше блиску до состојба на ликвидносна стапица. Оттука е неопходно да се промисли дали треба да се оди на толку ниски

стапки на инфлација, односно да се одговори на прашањето какви би биле трошоците на економиите (главно се мисли на развиените економии) доколку би одржувале стапка на инфлација од 4% наместо вообичаената од 2%, што би значело тоа од аспект на инфлаторните очекувања и да се споредат тие трошоци со оние од паѓањето на економиите во ликвидносна стапица (Blanchard, Dell’Ariccia and Mauro, 2010).

За нарушениот консензус околу и.н. Great Moderation

Последнава криза го наруши и консензусот околу т.н. Great Moderation. Овој термин во современата макроекономска литература се употребува за да се искаже значителното намалување, опаѓање на нестабилноста, на брзината на промените, на осцилациите, значи на *волатилноста* (volatility) на стапките на движење на инфлацијата и на бруто-домашниот производ во периодот од средината на 1980-тите години до рецесијата од 2007/2008 година. Редуцирањето на макроекономската нестабилност носи користи за економиите. Имено, ниските и стабилни стапки на инфлација го подобруваат функционирањето на пазарот и се добри за бизнисите, бидејќи на учесниците во економскиот живот им го олеснуваат планирањето и ги ослободуваат од трошоците што ги предизвикува инфлацијата – посебно кога таа е неочекувана. Слично на ова, стабилните стапки на движење на аутпутот (бруто-домашниот производ) осигуруваат стабилност во вработеноста и ја намалуваат неизвесноста којашто ги погодува домаќинствата и фирмите. Според Бернанке, три фактори придонесуваат за намалување на волабилноста во движењето на инфлацијата и на бруто-домашниот производ: структурните промени (вклучувајќи го тука и квалитетот и кредибилитетот на економските институции, т.е. нивната способност ефикасно да ги спречуваат пребрзите промени), добрите макроекономски политики (посебно добрата монетарна политика) и добрата среќа (Bernanke 2004, p.1–2). Кризата од 2007/2008 година значително ја намали макроекономската стабилност и отвори дискусии за ново обмислување на т.н. Great Moderation (*The Economist*, oct. 28th, 2009). Зошто е неопходно да се проблематизира и согласноста врзана за смалената волатилност

на стапките на инфлацијата и невработеноста?. Според наше мислење, затоа што кризата од 2007/2008 година уште еднаш потврди дека големите нарушувања во светската економија не се минато на системот – напротив, тие се негова иманентна карактеристика.¹⁸ Диспропорциите во светската економија, комплексноста и силната диверзификација на современите финансиски системи, слабостите во регулацијата, неможноста на инвеститорите секогаш да направат успешен избор, корупцијата и лакомоста, непредвидливата природа на animal spirits, недоволната ефикасност на клучните макроекономски политики итн., значи присутноста на бројни детерминанти кои ја иницираа последната криза, сугерираат дека не треба да се исклучат нови големи нарушувања во светската економија.

Улогата на владата и на пазарот во алокацијата на ресурсите

Актуелната глобална криза го помести балансот на силите меѓу доминантните макроекономски школи во корист на новата кејнзијанска економија. Денес сè повеќе се афирмира гледиштето дека „Пазарите не се стабилни, ефикасни и саморегулирачки“ (Stiglitz, May 2013), како и гледиштето дека актуелнава криза, во контекст на старите дискусии за релативната улога на пазарите и на државата, го помести нишалото кон државата (владата) (Blanchard 2011). Така, се засилува аргументацијата за потребата државата да се инволвира во регулацијата на пазарите и пошироко на економската активност. Еден од релативно новите аргументи кои се користи за оправдување на владиното инволвирање во економската активност е т.н. *новокејнзијан-*

¹⁸ Историјата на бизнис-циклусите честопати е проследена со периоди на силни и долготрајни експанзии, кои го подгреваат мислењето на некои економисти дека системот, со помош на владите и на стабилизационите макроекономски политики (во прв ред, фискалната и монетарната), успеал да ги победи бизнис-циклусите. Вакви тврдења доаѓаат дури и од големи, проминентни светски економисти. Така, на пример, нобеловецот Роберт Лукас во своето претседателско обраќање пред Американската економска асоцијација во 2003 година, тврдел дека централниот проблем на системот – превенцијата од депресија, е веќе решен, дека бизнис-циклусите веќе не се значајна тема во економијата и дека е време економистите да се сосредочат на технолошкиот прогрес и на долгорочниот раст. Една година подоцна со слично убедување истапил и Бен Бернанке, актуелен гувернер на ФЕД (Krugman, 2009, p. 9–10). Но еден од т.н. стилизирани факти за бизнис-циклусите е оној кој вели дека, по правило, големите експанзии и бумови завршуваат со уште поголеми и потурбулентни падови.

ска Филипсова крива. Според новите кејнзијанци, постојат **применливи** односи помеѓу инфлацијата и невработеноста, т.е. односи кои се доволно предвидливи и за период кој е доволен на креаторите на макроекономските политики да им овозможи, преку активни политики, да ја намалат невработеноста во услови на рецесија и да го приближат актуелниот до потенцијалниот БДП (LeRoy Miller 2012, p. 388). Оттука, суштината на новокејнзијанската Филипсова крива се огледа во тврдењето дека проблемот не е во стабилноста, односно нестабилноста, на односите меѓу инфлацијата и невработеноста, туку во тоа дали trade-off-от меѓу инфлацијата и невработеноста е предвидлив во релативно близок временскиот период, т.е. за период што е доволен за да се почувствуваат ефектите од активните макроекономски политики. Ако овие две претпоставки се исполнети (trade-off-от е предвидлив, а временскиот период, иако не е долг, е доволен промените во фискалната и монетарната политика да се одразат врз големината на реалниот БДП), тогаш активните макроекономски политики се оправдани и нужни. Сепак, овде, е клучно прашањето колку брзо фирмите ги усогласуваат цените и платите со промените на стапката на инфлацијата. Ако тој период е подолг, тогаш и негативните ефекти врз вработеноста и движењето на реалниот БДП се позначајни. Ова ги разгорува дилемите за тоа колку е краток краткиот рок, а ние кон ова би ја додале и дилемата колку е долг долгиот рок? Според теоретичарите на реалните бизнис-циклуси, краткиот рок е многу краток, според теоретичарите од новокејнзијанска провениенција, кои ја застапуваат хипотезата за хистереза, краткиот рок е многу долг. За оние кои веруваат во егзистенцијата на новокејнзијанска Филипсова крива, краткиот рок, иако не е премногу долг, сепак, е доволен економијата да ги почувствува ефектите од стабилизационите политики.

9. НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК – РЕЛЕВАНТНОСТА НА СОВРЕМЕНИТЕ МАКРОЕКОНОМСКИ КОНЦЕПТИ ЗА МАКЕДОНСКАТА ЕКОНОМИЈА

На самиот почеток, во овој дел од трудот, повторно ќе потсетиме, односно ќе ја интерпретираме мислата на нобеловецот Роберт Солоу, според која, макроекономската наука „останува во срцето на модерната економија, односно дека нејзината централна улога ќе опстојува и во иднина“, едноставно затоа што луѓето секогаш се интересираат за актуелните збиднувања во економијата, посебно за оние со негативни импликации (длабоки рецесии, невработеност, висока инфлација, намалување на вредноста на парите и загрозување на животниот стандард на граѓаните и сл.) и се трудат да разберат дали владите и централните банки можат успешно да се справат со овие проблеми. Оттука, клучните макроекономски прашања, проблеми и концепти имаат висока релевантност за секоја економија, а во тој контекст и за македонската – ова дотолку повеќе што Македонија, како мала и отворена економија, со сите карактеристики на земја во развој, е соочена со сериозни макроекономски проблеми – во прв ред со ниски стапки на економски раст и со енормно висока невработеност.

Може со сигурност да се тврди и да се аргументира дека, речиси, сите значајни макроекономски концепти (кратко коментирани во овој труд, според хронолошки редослед – онака како што се развивала макроекономијата по 1936 година), имаат висока релевантност и висока аналитичка вредност за македонската економија. Да го илустрираме ова со неколку примери врзани за дел од круцијалните макроекономски концепти.

Во нашиот труд *Потенцијалниот бруто-домашен производ и природната стапка на невработеност во Република Македонија*, објавен неодамна, во соавторство со проф. д-р Владимир Филиповски, д-р Јане Богоев и доц. д-р Предраг Трпески, ја аргументиравме аналитичката вредност на концептот на потенцијалниот БДП и природната стапка на невработеност и со него поврзаните концепти (Филипсовата крива, Окуновиот закон, трошоците од невработеност, трошоците од дезинфлацијата и коефициентот на жртвување, хистерезата и сл.), воопшто и конкретно за Република Македонија. Имено, овој концепт овозможува да се разберат односите меѓу невработеноста и инфлацијата на краток и долг рок, изворите на инфлацијата, природата на невработеноста (фрикциона, структурна, циклична), да се следи економската активност низ фазите на економскиот циклус (преку производствениот јаз, т.е. отстапувањето на актуелниот од потенцијалниот БДП), навреме да се дијагностицираат претстојните промени во стапката на инфлација и во стапката на невработеност и врз таа основа да се профилираат мерките и инструментите на клучните макроекономски политики (фискалната и монетарната) итн. Нашата анализа покажа дека концептот на потенцијалниот БДП и производствениот јаз, со сите проблеми и ограничувања врзани за процена на макроекономските агрегати кои ја чинат неговата суштина во земјите во транзиција, има голема аналитичка вредност за македонската економија (Фити и др., 2013, стр. 70–76): (1) потенцијалниот БДП е индикатор за долгорочен и одржлив економски развој; (2) процената на потенцијалниот БДП и на производствениот јаз (повторно со сите слабости и ограничувања на применетите методологии), овозможува да се утврди како, односно колку рационално и ефикасно економијата ги користела расположливите фактори на производство, кои фактори имале поголем придонес во динамизирањето на растот, какво било однесувањето на макроекономските политики (проциклично или контрациклично) во определени периоди на транзицијата, понајтаму да се добијат индикации за движењето на инфлацијата во идниот период, т.е. за trade-off-от меѓу невработеноста и инфлацијата на краток рок, што е посебно значајно за структурирање на клучните макроекономски политики и за нивно проактивно дејствување; (3) концептот дава драгоцен податоци за влијанието на странската еко-

номска активност (како егзоген фактор) врз движењата и состојбата на домашната економија; (4) концептот овозможува да се испита степенот на корелираност на пазарот на труд со домашниот производствен јаз и поттикнува испитувања за факторите кои придонесуваат за атипичното движење на овие две категории во определени периоди од транзицијата кај нас; (5) концептот на потенцијалниот БДП и природната стапка на невработеност, како и законитостите што тој ги сублимира (во овој контекст и Окуновиот закон) покажуваат дека во случајот на земјите во транзиција и на Македонија е потребен силен пораст на актуелниот во однос на потенцијалниот БДП за да се намали актуелната стапка на невработеност; (6) афирмацијата, развојот и усовршувањето на методите за процена на потенцијалниот БДП и на природната стапка на невработеност и во нашиот случај можат да дадат посебен придонес за разграничување на видовите невработеност (фрикциона, структурна, циклична), за процена на дезинфлационите трошоци во економијата и воопшто за приближување на аналитичкиот инструментариум за испитување на невработеноста како клучен макроекономски проблем, кон оној на модерната макроекономска наука.

Клучниите макроекономски политики (фискалната и монетарната), нивната структурираност, заемна координираност, ефикасност и способност за навремено, т.е. проактивно дејствување, имаат посебно значење за одржување на стабилноста на вкупните економски текови (ценовна стабилност, финансиска стабилност и поддршка на економскиот раст). Во современата макроекономска наука во посткризниот период е отворен процес на ново промислување на политиките. Во сферата на **фискалната политика** сè повеќе се афирмира потребата таа, во нормални услови, да дејствува преку автоматските стабилизатори и долгорочните правила (последново е посебно значајно за подобрување на неповолната структура на буџетските трошоци на Република Македонија). Процесот на фискална консолидација во светски размери е проследен со бројни дебати во рамките на главната струја на модерната макроекономија, контроверзии и дилеми, но и со значајни лекции од кризата, кои без сомнение можат да бидат поучни и корисни и за нас, и кои треба систематски да се следат и да се проучуваат. Дебатите и контроверзиите се однесуваат на клучни

прашања – пристапите на фискална консолидација (дали процесот да се одвива преку намалување на владината потрошувачка или зголемување на даноците), нивните ефекти врз реалниот аутпут и состојбата во економијата, мултипликативните ефекти од различните видови буџетски трошоци (фискалните мултипликатори), ризиците на фискалната консолидација поврзани со демографските промени (процесот на стареење на населението), лимитите на дискреционата фискална политика итн. Сè се тоа значајни прашања за македонската економија: дали, на пример, нам ни се потребни долгорочни правила кои би обврзувале на понатамошно зголемување на релативното учество на буџетските трошоци кои се позитивно корелирани со економскиот раст – во прв ред, на јавните капиталните инвестиции од инфраструктурен карактер?¹⁹ Дали Македонија во иднина ќе може да го спроведува процесот на фискална консолидација главно со релативно намалување на владината потрошувачка или ќе мора да се посегне и по зголемување на даноците (што би била лоша варијанта со оглед на различните ефекти на двата пристапа) и што може да се направи за да се избегне зголемување на даночниот товар во иднина? Ако се имаат предвид неколкуте клучни детерминанти од кои зависи висината на фискалните мултипликатори (непродуктивни јавни инвестиции, мала и отворена економија со низок доход и со нагласена увозна зависност и влошување на состојбата на јавниот долг), кои

¹⁹ Ова прашање е посебно значајно за Република Македонија, како мала земја, со релативно скроман фискален капацитет и со неповолна наследена структура на буџетските трошоци (големо учество на платите и на надоместоците, високи социјални трансфери и сл.), којашто се репродуцира со текот на времето, т.е. не манифестира позначајни тенденции на подобрување. Една понова студија на ММФ (IMF, July 2012), ги анализира фискалните правила (националните и супранационалните) во 81 земја за периодот од 1985 до крајот на март 2012 година. Авторите на студијата, врз основа на комплексна анализа, заклучуваат дека: (1) во изминативе две децении фискалните правила се преферираат пред фискалните дискреции; (2) во многу земји се појавуваат нови фискални правила како одговор на кризата од 2007/2008 година; и (3) „идната генерација“ фискални правила ги комбинира целите на фискална одржливост со флексибилноста на фискалната политика, т.е. со нејзината способност да одговори на шоковите во кризни ситуации. Таканаречените нови фискални правила, главно имплементирани во периодот по 2010 година, во студијата се класифицираат во четири групи: правила за урамнотежен буџет (воведени во Австрија, Колумбија, Италија, Португалија, Србија, Шпанија и Велика Британија), правила базирани на принципот *pay-as-you-go* (Јапонија и САД), правила за контрола на јавниот долг (Унгарија, Србија, Словачка, Шпанија, Велика Британија) и правила за буџетските трошоци (Еквадор, Израел, Јапонија, Намибија, Полска, Романија, Шпанија, САД) (IMF, 2012, p. 26). Како што се гледа од презентиранивe податоци, во низа земји, доаѓа до комбинација на четирите видови правила. Нема сомнение дека анализата и следењето на ова прашање е неопходно и корисно за Република Македонија.

сериозни ја проблематизираат ефикасноста на фискалната експанзија во македонската економија во периодот по 2008 година, се поставува прашањето што може да се направи за зголемување на фискалните мултипликатори, т.е. на ефикасноста на буџетската потрошувачка. Оттука е неопходно во иднина експертите од академската заедница, од Министерството за финансии и од НБРМ, да се зафатат со процена на висината на фискалните мултипликатори – од владината потрошувачка воопшто, од промените на даночните стапки и од промената на други фискални варијабли (вакви истражувања од страна на одделни македонски автори веќе се појавуваат), преку квантитативни истражувања. Без оглед на методолошките проблеми поврзани со процената на фискалните мултипликатори, тоа може да се направи, доколку Министерството за финансии, ДЗС и др. институции, ја зголемат својата транспарентност и помогнат во оформувањето на неопходната статистичка база за потребите на ваков вид истражувања. Добиените податоци, комбинирани со квалитативна економска анализа, би имале голема аналитичка вредност и би помогнале за зголемување на ефикасноста на буџетското трошење.

Лекциите од кризата врзани со **монетарната политика**, упатуваат на потребата централните банки, покрај примарната цел – одржување на ценовна стабилност – да водат грижа и за финансиската стабилност, како и за економската активност. Во документите на НБРМ се вградени ваквите обврски на нашата централна банка. Искуствата покажуваат дека рецесиите проследени со финансиска криза се упорни и долготрајни и дека повратувањето на кредитирањето е клучно за побрзо заздравување на погодените економии. Зголемувањето на кредитната експанзија во Македонија во периодот по 2003 година беше прекината со појавувањето на кризата. Што може НБРМ да направи на тој план (се разбира во рамките на своите компетенции, т.е. права, обврски и одговорности) во значајна мера ќе зависи и од поставеноста на фискалната политика, т.е. од добрата координација на двете политики. Токму прашањето за координацијата меѓу фискалната и монетарната политика во посткризните дебати на современата макроекономија зазема сè позначајно место. Во овој труд е прикажано како со текот на времето (во периодот пред настанувањето на

неокласичната синтеза па сè до денешни дни) се менувале погледите на макроекономистите за релативното значење на фискалната, т.е. на монетарната политика за стабилизацијата на економиите. Актуелноста на оваа проблематика посебно доаѓа до израз по појавувањето на глобалната финансиска и должничка криза од 2007/2008 година, кога поради феноменот на т.н. ликвидносна стапица, повторно се покажа дека монетарната политика е неефикасна во услови на длабоки рецесии, што придонесе товарот на стабилизацијата на економиите да се префрли врз фискалната политика (фискалните стимули). Овој факт можеби објаснува зошто поновите теоретски елаборации за координацијата меѓу фискалната и монетарната политика се доминирани од т.н. фискална теорија за нивото на цените, која инсистира дека фискалната политика има еднакво значење и улога за стабилизација на економиите како и монетарната политика. Но, денес и оваа хипотеза се проблематизира, особено поради фактот што фискалната експанзија, веќе на среден рок, влијае на зголемување на реалните каматни стапки, за намалување на инвестициите, на пораст на инфлацијата и сл., со што се загрозуваат ефикасноста и кредибилитетот на монетарната политика. Во овој контекст, сè повеќе се обновуваат и старите дебати за т.н. оптимален фискално-монетарен микс, сега, во контекст на новонастанатите услови со појава на актуелнава глобална криза. Прашањето е значајно бидејќи, од една страна, е најтесно поврзано со реакцијата на фискалната и монетарната политика во фазите на бизнис-циклусот и открива дали политиките се супститути или комплементарни, а од друга страна, типот на фискално-монетарниот микс има различно влијание врз структурата на БДП (пред сè врз инвестициите и надворешно-трговската размена). Очевидно, сето ова се прашања од круцијално значење и за македонската економија. Понатаму, и многу други значајни макроекономски концепти поврзани со монетарната политика, како на пример, трансмисиониот механизам во монетарната политика, односно ефективноста на одделните трансмисиони канали, временското задоцнување (time-lag-овите) кај монетарната политика, значењето на очекувањата, краткорочните и долгорочните ефекти од зголемената понуда на пари (врз цените и врз реалниот аутпут), правила наспроти дискреции во монетарната политика, монетарната политика во време на длабоки рецесии итн.

итн., во посткризниот период се предмет на сериозни истражувања, преиспитувања и на ново обмислување. Тоа се значајни прашања за нас – дел од нив успешно се истражуваат, а добиените резултати се објавуваат, од страна на НБРМ, т.е. на Дирекцијата за истражување при НБРМ.

Современите макроекономски испитувања не можат да се замислат без примена на *економетриски модели*. Економетриските модели од периодот на неокласичната синтеза до денешни дни постигнаа импозантен развој.²⁰ Економијата денес стана високо формализирана наука, а употребата на квантитативните модели на економска анализа дава значаен придонес во верификацијата на валидноста на различните макроекономски концепции и во извесноста на заклучоците од научните истражувања. Состојбите на овој план кај нас, генерално гледано, не се добри, подеднакво и од аспект на застапеноста на научните дисциплини од областа на факултетите и од аспект на примената на квантитативните модели во истражувањата. Во годините што следат, треба да се направи значаен пресврт на овој план. Тоа не е невозможно доколку се има предвид фактот дека: (1) во одделни институции во земјата (во прв ред во НБРМ) веќе се оформени солидни макроекономски јадра, од млади и добро едуцирани макроекономисти, кои во своите истражувања сè повеќе користат и квантитативни модели на економска анализа – во овој контекст треба да се спомне дека НБРМ користи сложен структурен модел од нововејнзијански тип (овие модели се базираат на поголем број равенки кои ги следат врските и меѓузависноста на агрегатната побарувачка, инфлацијата, девизниот курс, екстерниот сектор и сл.), за изготвување на квартални проекции на економската активност; (2) денес постојат бројни

²⁰ Овде е интересно да напомниме дека некои автори со новокласичарска ориентација (Chari, Kehoe, and McGrattan, 2009, p. 243), прават разлика меѓу новокласичарскиот и нововејнзијанскиот пристап и во моделирањето на макроекономските процеси. Имено, новокласичарската традиција оди на линијата за зачувување на едноставноста на моделите преку инкорпорирање на релативно мал број параметри во моделот со мотивирачки микроекономски фундаменти (како оние врзани за рационалноста, оптималноста и сл.). Пример за тоа е пионерскиот труд на Лукас за моделите на оптимална фискална политика во услови на општа рамнотежа. Откако еднаш ќе се воспостави ваков модел, можно е секогаш да се додаваат нови параметри во моделот, поткрепени и со нова микроекономска евиденција. Наспроти ова, нововејнзијанската традиција инсистира во моделите да се вклучат голем број параметри (бројни шокови кои влијаат на макроекономската рамнотежа), кои меѓутоа, немаат јасна микроекономска евиденција, т.е. потврда. Како и да е, факт е дека економетриските модели денес широко се применуваат во макроекономската наука.

квантитативни модели, какви што се, на пример, статистичките модели за процена на потенцијалниот БДП и на производствениот јаз, кои се прилично едноставни и лесни за примена, бидејќи се вградени во економетриските компјутерски софтвери; (3) во академската заедница расте бројот на млади економисти кои преку студирање или преку студиски престои и специјализации во странство ги стекнале неопходните знаења за примена на квантитативните модели во истражувањето. Неколку работи се посебно значајни за подобрувањето на состојбите во оваа сфера. **Прво**, неопходно е на економските факултети во земјава да се воведат поголем број квантитативни научни дисциплини кои ќе ги водат и развиваат помлади наставници со неопходниот фонд на знаење од овие области. **Второ**, успешната примена и корисноста од економетриските модели не е можна, доколку добиените резултати не подлежат на квалитативна економска анализа. Последново бара добро познавање на теоретските фундаменти на концептите кои се истражуваат, за да се „прочитаат“ резултатите, да се објаснат евентуалните нелогичности (овие најчесто произлегуваат од фактот што моделите не се усовершени, т.е. што дел од економските категории не може да се квантифицираат, или пак од фактот што економските процеси се комплексни и условени од истовременото дејство на бројни фактори, поради што тешко се разграничуваат „чистите ефекти“ од дејствувањето на одделните фактори и детерминантни на испитуваниот проблем, процес или феномен, и сл.). **Трето**, ова, понатаму, наложува тимска работа, т.е. формирање на интердисциплинарни тимови кои ќе опфатат, ќе соберат на едно место, условно кажано, и добри квантитативци и експерти со добри теоретски познавања.

ПРИЛОЗИ

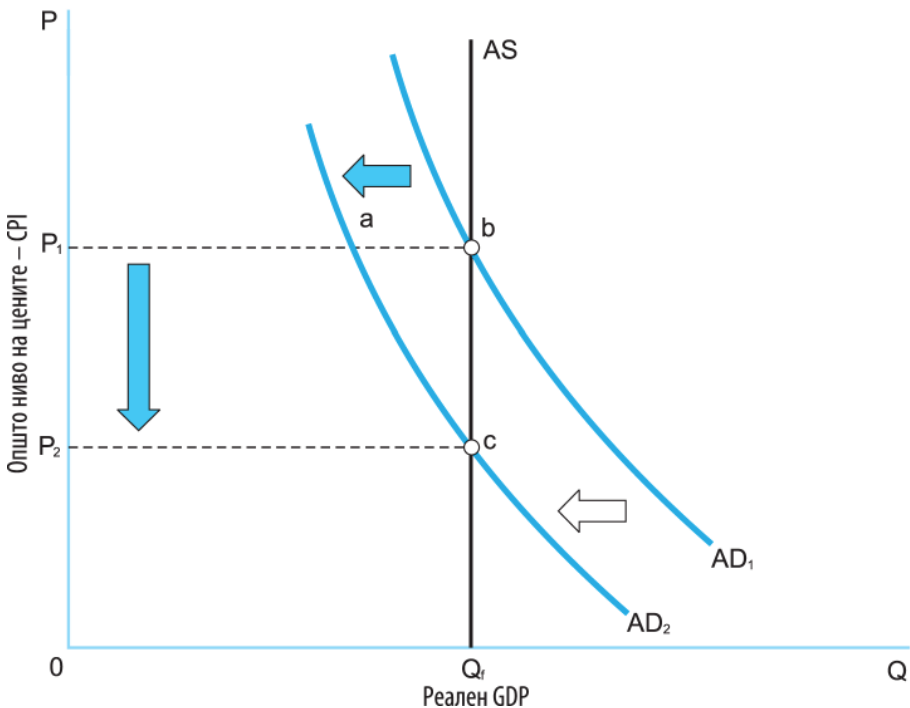
ПРИЛОГ 1

СУМИРАЊЕ НА СУШТИНСКИТЕ РАЗЛИКИ МЕЃУ КЛАСИЧНИОТ МАКРОЕКОНОМСКИ МОДЕЛ И КЕЈНЗОВИОТ МАКРОЕКОНОМСКИ МОДЕЛ

Класичен модел

Во класичниот модел, кривата на агрегатната понуда е вертикална линија лоцирана на нивото на полната вработеност на реалниот аутпут. Кривата на агрегатната побарувачка пак, е стабилна доколку нацио-

Графикон 1: АГРЕГАТНА ПОНУДА ВО КЛАСИЧЕН МОДЕЛ

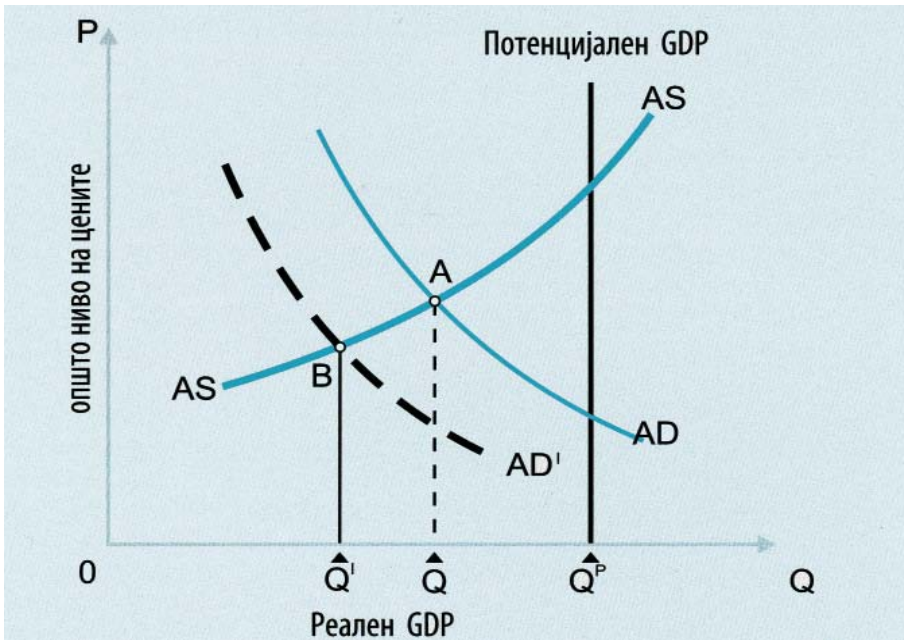
Извор: Таки Фити: Кејнзијанската економска филозофија – од Кејнз до денешни дни, изд. МАНУ и Економски факултет – Скопје, 2011, стр. 16.

налните монетарни власти одржуваат константна понуда на пари. Во спротивност, агрегатната побарувачка би се поместувала надесно, нагоре, доколку се зголемува понудата на пари, односно налево, надолу, доколку понудата на пари се намалува. Но, и во такви услови, поради фиксираната агрегатна понуда, нема да има промени во реалниот аутпут. Тоа нема да се случи дури и ако агрегатната побарувачка се помести надолу, бидејќи опаѓањето на општото ниво на цените ќе предизвика и опаѓање на платите, поради што вработеноста и реалниот аутпут нема да се намалат. Реалните профити исто така ќе останат непроменети. Значи, флексибилноста на цените и на платите брзо ги урамнотежува, ги „чисти“ пазарите, економијата функционира на нивото на полната вработеност со истовремено ефикасно користење и на другите производствени фактори. Доколку се јави невработеност, таа е инцидентна, краткорочна и исчезнува поради фактот што платите брзо ги следат промените на цените на другите добра и услуги.

Кејнзов модел

Рамнотежата во економијата најпрвин била воспоставена во точката А, каде што се сечат кривата на агрегатната побарувачка (AD) со кривата на агрегатната понуда на краток рок (AS). Во такви услови економијата осигурува бруто-домашен производ прикажан на апсцисата во точката Q, кој е под потенцијалниот Q_r (значи и пред тоа економијата не ги користела целосно производствените потенцијали). Но, едно значајно опаѓање на агрегатната побарувачка ја поместува кривата на агрегатната побарувачка надолу, налево, (од AD кон AD'), поради што новата рамнотежа се воспоставува во точката B, при многу понизок бруто-домашен производ (Q₁) и повисока невработеност. Оттука, според Кејнс, главната причина за појавата на рецесии (тој често го употребувал терминот кризи) е опаѓањето на агрегатната побарувачка (во прв ред поради нестабилноста на инвестициите, детерминирана од колапсот на маргиналната ефикасност на капиталот) која, како резултат, детерминира помал бруто-домашен производ и повисока невработеност.

Графикон 2: ЗНАЧЕЊЕТО НА АГРЕГАТНАТА ПОБАРУВАЧКА

Извор: Таки Фити: Кејнзијанската економска филозофија – од Кејнз до денешни дни, изд. МАНУ и Економски факултет – Скопје, 2011, стр. 16.

Резиме на разликите

КЛАСИЧЕН МОДЕЛ

- Битна е **агрегатната понуда (AS)** (производството автоматски ја раѓа сопствената побарувачка – Сејов закон)
- Цените и платите се **флексибилни**, променливи нагоре и надолу

• Резултат:

- пазарите брзо се урамнотезуваат
- економиите тендираат да функционираат на потенцијалниот БДП
- не постои присилна невработеност

КЕЈНЗОВ МОДЕЛ

- Битна е **агрегатната побарувачка (AD)** – ефективната побарувачка според Кејнзовата терминологија
- Цените и платите, на краток рок, се ригидни – непроменливи нагоре и надолу

• Резултат

- пазарите, посебно пазарот на труд, бавно се урамнотезуваат
- економиите често функционираат под својот потенцијал
- постои присилна и често перзистентна невработеност

ПРИЛОГ 2

РЕЗИМЕ НА КРУЦИЈАЛНИТЕ МАКРОЕКОНОМСКИ КОНЦЕПТИ ПО НЕОКЛАСИЧНАТА СИНТЕЗА

Основната работа на неокласичната синтеза

Долгорочната макроекономска рамнотежа е детерминирана од агрегатната понуда и може да се разбере од анализата што ја нудат класичните економисти, додека пак краткорочните отстапувања од рамнотежата се условени од флукуациите на агрегатната побарувачка, како резултат на пазарните несовершености, онака како што тоа го објаснуваат кејнзијанците. Неокласичната синтеза се сведува на обединување на едно место, како еден вид стандардно економско знаење, на јадрото на неокласичната економска теорија и на кејнзијанската економска мисла.

Резултат

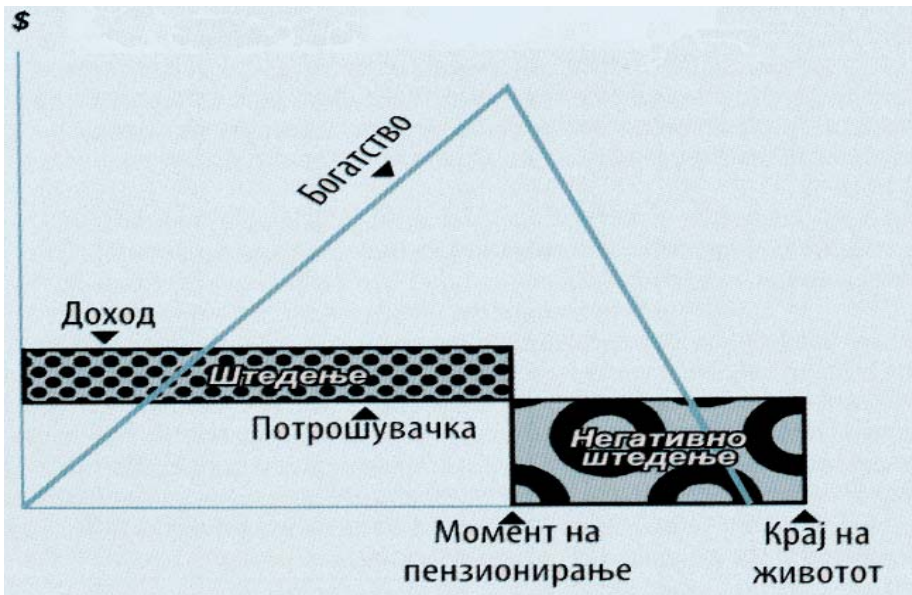
Напредок во бројни сфери на макроекономската наука:

- потрошувачката, штедењето и инвестициите;
- економскиот раст;
- макроекономските модели;
- Филипсовата крива и лимитите на стабилизационите политики.

Модилјановиот животен циклус на штедењето

Според Модилјани, штедењето во прв ред зависи од богатството на индивидуите. Индивидуата, како рационален потрошувач, ја максимира својата корисност не врз основа на тековниот доход, туку врз

Графикон 3: ЖИВОТЕН ЦИКЛУС НА ШТЕДЕЊЕТО

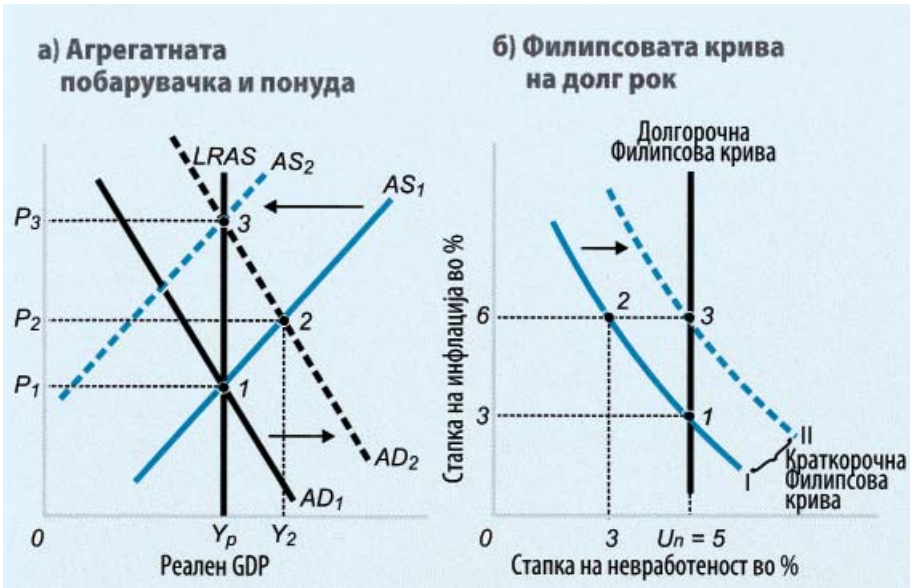
Извор: Таки Фити: Кејнзијанската економска филозофија – од Кејнз до денешни дни, изд. МАНУ и Економски факултет – Скопје, 2011, стр. 107.

основа на вкупниот доход што ќе го прими во текот на целиот свој живот, значи врз основа на *своето богатство*. Индивидуата штеди и акумулира богатство во периодот додека активно работи, а потоа, од моментот на пензионирањето, го троши стекнатото богатство и настанува процес на негативно штедење. На овој начин, Модилјани целосно се доближи до хипотезата за перманентниот доход на Милтон Фридман.

Процесот на трансформација на Филипсовата крива во вертикална линија на нивото на потенцијалниот БДП и природната стапка на невработеност

Макроекономската рамнотежа во економијата најпрвин е воспоставена во точката 1 на двата графикона. На графиконот а), во точката 1, потенцијалниот БДП е на нивото Y_p , при општо ниво на цени P_1 . На графиконот б), пак, природната стапка на невработеност изнесува 5%, при стапка на инфлација од 3%. Да претпоставиме сега дека владата и централната банка сакаат да ја намалат природната стапка на

Графикон 4: ПРОЦЕСОТ НА ПОМЕСТУВАЊЕ НА ФИЛИПСОВАТА КРИВА НАДЕСНО И НЕЈ-ЗИНАТА ТРАНСФОРМАЦИЈА ВО ВЕРТИКАЛНА ЛИНИЈА НА ДОЛГ РОК

Извор: Boyes, W. and Melvin, M. (2005), *Economics, Sixth Edition*, Houghton Mifflin Company, Boston—New York, 2005, p. 358.

невработеност под 5%, преку експанзивна монетарна политика, и да ги следиме најпрвин промените на графиконот а): експанзивната монетарна политика ќе ја помести кривата на агрегатната побарувачка од AD_1 кон AD_2 , при што новата макроекономска рамнотежата ќе се воспостави во точката 2, при БДП на нивото Y_2 и општо ниво на цени P_2 . Одрзот на овие промени на графиконот б) е следен: зголемената агрегатна побарувачка, на краток рок, ја смалува природната стапка на невработеност од 5% на 3% и ја зголемува стапката на инфлација од 3% на 6%, со што се потврдува дека замената меѓу невработеноста и инфлацијата (помала невработеност за повисока инфлација), на краток рок, функционира, односно останува валидна. На долг рок, зголемената инфлација ги потхранува инфлационите очекувања. Производствените трошоци на фирмите ќе се зголемат, а профитите ќе се намалат. Тоа ќе ја помести агрегатната понуда од AS_1 кон AS_2 , на графиконот а), со што рамнотежата ќе се воспостави во точката 3, при потенцијален БДП на нивото Y_p (БДП се вратил на првобитното

рамниште) и при повисоко општо ниво на цени P_3 . На графиконот б), движењето од точката 2 кон точката 3, е проследено со поместување на Филипсовата крива на краток рок надесно, од нивото I кон нивото II. Во точката 3, стапката на инфлација останува висока, т.е. изнесува 6%, додека, пак, природната стапка на невработеност се враќа на почетното ниво од 5% и е соодветна на потенцијалниот бруто-домашен производ. Долгорочната агрегатна понуда прикажана со вертикалната линија на првиот графикон (LRAS), е придружена со Филипсовата крива на долг рок, којашто добива облик на вертикална линија на нивото на природната стапка на невработеност, прикажана на вториот графикон. Овде е клучно да се потенцира дека поместувањето на Филипсовата крива нагоре, кон десно, се одвива под дејство на очекувањата на економските субјекти за акцелерација на инфлацијата, како резултат на монетарната експанзија.

Конфронтиции меѓу умерениите кејнзијанци и монетаристите

УМЕРЕНИ КЕЈНЗИЈАНЦИ	МОНЕТАРИСТИ	КОНСЕНЗУС
– Монетарната политика е неефикасна за време на големи депресији. Депресиите не се детерминирани од монетарни фактори	– Големата депресија трагично ја атестираше моќта на монетарната политика (Фридман)	– Не беше воспоставен
– Фискалната политика е алтернатива за справување со депресији	– Не постојат доволно цврсти аргументи за ваквото тврдење	– Делумно беше воспоставен
– Генерално, фискалната политика е поефикасна од монетарната	– Генерално, монетарната политика е позначајна од фискалната политика	– Не беше воспоставен
– Значајна е и монетарната политика - на краток рок и таа влијае врз аутпутот	– Монетарната политика, на краток рок, има директно влијание врз агрегатната побарувачка	– Делумно беше воспоставен
– Дискреционите политики се неопходни во услови на рецесији	– Монетарната политика треба да биде базирана на долгорочни правила, а фискалната главно да дејствува преку автоматските стабилизатори	– Не беше воспоставен
– Агрегатната побарувачка е најзначајна, но на долг рок треба да се дејствува и врз агрегатната понуда	– Агрегатната понуда е најзначајна – значаен е долгиот рок	– Делумно беше воспоставен

ПРИЛОГ 3

КОНФРОНТАЦИИ ВО РАМКИТЕ НА ГЛАВНАТА СТРУЈА НА МОДЕРНАТА МАКРОЕКОНОМИЈА (НОВИ КЛАСИЧАРИ – НОВИ КЕЈНЗИЈАНЦИ)

Нови кејнзијанци - нови класичари

Макро-економска школа	Основен извор на нестабилност	Брзина на урамно-тежување на пазарите	Очекувања	Долг рок /краток рок	Полна вработеност	Препораки за политиките
Нова класична макроекономија	Неантиципирани промени во понудата на пари, т.н. „монетарно изненадување“	Многу брзо	Рационални	Не е битен	Секогаш блиска	Управувањето со агрегатната побарувачка е бескорисно - понудата е најзначајна
Реални бизнис-циклуси	Шокови на страната на агрегатната понуда - главно технолошки	Многу брзо - ментално	Рационални	Не е битен	Секогаш сосема блиска	Понудата е најзначајна
Нови кејнзијанци	Шокови на страната на агрегатната побарувачка, но и на агрегатната понуда - еклектицизам	Многу бавно	Рационални	Краткиот рок е значаен	Може да биде далечна	Управувањето со агрегатната побарувачка е значајно

Прејкризниот консензус за фискалната и монетарната политика

- На краток рок, промените во агрегатната побарувачка под дејство на клучните макроекономски политики (фискалната и монетарната) влијаат врз аутпутот – врз БДП и нивото на вработеност;
- На долг рок, стапката на пораст на понудата на пари ја детерминира стапката на инфлација, но нема влијание врз стапката на невработеност, т.е. на долг рок инфлацијата секогаш и насекаде е монетарен феномен;
- Фискалната политика има краткорочни, среднорочни и долгорочни ефекти врз бруто-домашниот производ. Повисокиот буџетски дефицит најчесто го зголемува БДП на краток рок. На среден рок, поради зголемената побарувачка за пари и порастот на каматните стапки, исчезнува неговото позитивно дејство врз аутпутот. На долг рок, поради феноменот на crowding out, се намалуваат акумулацијата на капиталот и големината на аутпутот;
- На краток рок, креаторите на монетарната и на фискалната политика се соочени со замена, со компромис меѓу инфлацијата и невработеноста;
- На долг рок, trade-off-от меѓу невработеноста и инфлацијата исчезнува;
- Во нормални услови, монетарната стабилизациона политика е помокна и покорисна од фискалната стабилизациона политика. Поради тоа, се преферира фискалната политика да дејствува преку автоматските стабилизатори, или преку долгорочно-фундирани правила;
- Во периоди на остри и пролонгирани рецесии, монетарната политика, поради феноменот на ликвидносна стапица, е релативно неефикасен инструмент за стимулирање на заздравувањето на економијата. Во услови на егзистенција на ликвидносна стапица, фискалната политика е поефикасна во надминувањето на депресиите;
- Дискреционите, стабилизационите политики (фискалната и монетарната) се соочени со значајни лимити поради постоењето на time-

lag-овите при нивната имплементација и поради значајната политичка детерминираност на фискалната политика. Затоа, се преферираат политики фундирани врз правила;

- Ниските и стабилни стапки на инфлација се добри за бизнисите и за економскиот раст – монетарната политика има една единствена цел – одржување ценовна стабилност;
- Рационалните очекувања претставуваат основа за комуникација на економските субјекти со иднината – за антиципирање на иднината.

Овде, не станува збор за апсолутен консензус, затоа што:

1. Новите класичари го релативизираат тврдењето дека со монетарната и фискалната политика, на краток рок, може да се дејствува врз реалниот аутпут на економијата;
2. Во рамките на големиот табор нови кејнзијанци, дел од нивните еминентни претставници (на пример Стиглиц, Акерлоф и др.) не ја прифаќаат хипотезата за рационалните очекувања;
3. Иако и новите класичари и новите кејнзијанци преферираат политики базирани врз правила пред политики базирани врз дискреции, дел од новите кејнзијанци, сепак, повеќе се застапуваат за ограничени дискреции, а не за строги правила;
4. Меѓу новите класичари и новите кејнзијанци постојат и разлики во третманот на фискалните дефицити, на јавниот долг и на економските ефекти што тој ги предизвикува. По ова прашање постојат разлики дури и внатре во рамките на новите кејнзијанци – на пример, во посткризните дебати за фискалните стимули во САД, Менкју се застапува за умерени фискални дефицити, наспроти Стиглиц и Кругман, кои мислат дека преземените фискални стимули се недоволни, итн. Оттука:

„...Може да се очекува консензус за специфични прашања, но консензусот во сите домени на истражување нема смисла, бидејќи тој би се свел на стагнација и умирање.“ (Роберт Лукас)

Поррача на ѱроблемаѱизирање на ѱреѱкризниот консензус кај фискалната ѱолиѱика

НОВИ КЕЈНЗИЈАНЦИ	НОВИ КЛАСИЧАРИ	КОНСЕНЗУС
<ul style="list-style-type: none"> – Во нормални услови фискалната политика треба да дејствува преку автоматските стабилизатори или долгорочни правила 	<ul style="list-style-type: none"> – Во нормални услови, фискалната политика треба да дејствува преку автоматските стабилизатори или долгорочни правила 	<ul style="list-style-type: none"> – Се проблематизира
<ul style="list-style-type: none"> – Актуелнава криза ја потврди моќта на дискреционата фискална политика за ефикасно дејствување во услови на длабоки рецесии 	<ul style="list-style-type: none"> – Дискреционата фискална политика во услови на длабоки рецесии креира структурни буџетски дефицити и кумулирање енормен јавен долг со сите негативни последици што од тоа произлегуваат. Како последица на тоа, фискалната консолидација ќе биде скап процес, придружен со бројни ризици 	<ul style="list-style-type: none"> – Не е воспоставен
<ul style="list-style-type: none"> – Традиционалното кејнзијанско тврдење дека фискалните мултипликатори од владината потрошувачка се повисоки од оние придружени со намалувањето на даноците е проблематично 	<ul style="list-style-type: none"> – Фискалните мултипликатори тендираат да бидат ниски, или близу до нула 	<ul style="list-style-type: none"> – Не е воспоставен

Подрачја на ипроблематизирање на ипрейкризниот консензус кај монетарната иполитика

НОВИ КЕЈНЗИЈАНЦИ	НОВИ КЛАСИЧАРИ	КОНСЕНЗУС
<ul style="list-style-type: none">– Во нормални услови, стабилизационата монетарна политика е покорисна и поефикасна од фискалната	<ul style="list-style-type: none">– Во нормални услови, стабилизационата монетарна политика е покорисна и поефикасна од фискалната	<ul style="list-style-type: none">– Сè уште се одржува, иако дел од новите кејнзијанци го проблематизираат
<ul style="list-style-type: none">– Ниската инфлација е добар, но не и доволен услов за стабилно функционирање на економијата. Ниската инфлација и ниските номинални каматни стапки носат опасност од паѓање на економијата во ликвидносна стапица	<ul style="list-style-type: none">– Ниската инфлација е значаен услов за стабилно функционирање на економијата	<ul style="list-style-type: none">– Се воспоставува
<ul style="list-style-type: none">– Централната банка, покрај за ценовната стабилност, треба да се грижи и за финансиската стабилност и економската активност	<ul style="list-style-type: none">– Централната банка покрај за ценовната стабилност треба да се грижи и за финансиската стабилност	<ul style="list-style-type: none">– Се воспоставува

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Akerlof, G. and Shiller, R.** (2009) *Animal Spirits - How Human Psychology Drives the Economy and Why it Matters For Global Capitalism*, Princeton University Press.
- Alesina, A., Favero, C. and Giavazzi, F.** (2012) “The output effect of fiscal consolidations”, August 2012 (трудот е дел од *Growth and Sustainability Policies for Europe (Grasp project (#244725) funded by the European Commission's 7th Framework Programme*).
- Andersen, C.** (2011): “Rethinking Economics in a Changed World”, Interview with Robert Solow, Michael Spence and Joseph Stiglitz”, *Finance and Development*, June 2011.
- Begg, D., Fischer, S. and Dornbusch R.** (1999) *Macroeconomie, 2 ed.* Ediscience International, Paris.
- Benassi, C., Chirco, A. and Colombo, C.** (1994): *The New Keynesian Economics*, Blackwell Oxford UK & Cambridge USA.
- Bernanke, B.** (March 2, 2004) “Money, Gold, and the Great Depression”, www.federalreserve.gov
- Blanchard, O., Cohen, D.**: (2004). *Macroéconomie*, Pearson Education, France.
- Blanchard, O.**, (2004): “The Economic Future of Europe”, *The Journal of Economic Perspectives*, American Economic Association, Volume 18, Number 4, Fall 2004.
- Blanchard, O., Dell’Ariccia, G., and Mauro, P.** (2010) “ Rethinking Macroeconomic Policy”, International Monetary Fund, February 12, 2010, SPN/10/03.
- Blanchard, O.** (2011): “ The future of macroeconomic policy: nine tentative conclusions”, *VOX*, 23 March 2011, <http://www.org/article>.
- Brennan, G. & Buchanan, J.** (1980). *The Power to Tax*, Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney.
- Buchanan, J.** (1968). *The Demand and Supply of Public Goods*, Rand McNally, Chicago.
- Buchanan, J.** (august 1997). “The Fiscal Crises in Welfare Democracies with Some Implication for Public Investment”, paper presented at the *IIPF Congress*, Kyoto, Japan.
- Chatterjee, S.** (1999). “La theorie des cycles réels ou la fin des politiques économiques”, *Problèmes économiques*, No 2625, Paris.

- Chari, V. V. and Kehoe, P.** (2006) "Modern Macroeconomics in Practise: How Theory is Shaping Policy", *Journal of Economic Perspectives* – Volume 20, Number 4.
- Colander, D.** (1993) *Economics*, Irwin, Boston.
- Colander, D.** "New Keynesian Economic in Perspective", [http://community.middelbyry.edu/~colander/articles/...](http://community.middelbyry.edu/~colander/articles/)
- Cottarelli, Carlo:** (2012) "Age of Austerity", *Finance and development*, June 2012.
- DeLong, B. and Plosser, I.** (1983) "Real Business Cycles", *Journal of Political Economy*, February, 2012.
- DeLong, B.** (1999) "Intoduction to the Symposium on Business Cycles", *Journal of Economic Perspectives* – Volume 13, No 2 – Spring 1999.
- DeLong, B.** (2000) "The Triumph of Monetarism?", *Journal of Economic Perspectives* – Volume 14, No 1 – Winter 2000.
- DeLong, B., Olney, M.** (2009) *Macroeconomics*, Second Edition, Mc Graw-Hill, International Edition.
- Dimsky Gary** (2011) "Limits of Policy Intervetion in a World of neoliberal Mechanism Designs: Paradoxes of the Global Crisis" *Panoeconomicus*, No 3/2011, Novi Sad.
- Филић, Т. Филићовски, В.** (2008) *Нобеловци по економија, 1969–2008*, (2008), (Филић, Т. – редактор), Економски факултет – Скопје.
- Филић Т.** (2001) *Современиите макроекономски концепции и економските политики*, Економски факултет - Скопје.
- Филић, Т. Филићовски, В.** (2008) „Франко Модилјани“, во *Нобеловци по економија, 1969–2008*, (2008), (Филић, Т. – редактор), Економски факултет – Скопје.
- Филић, Т.** (2009) *Феноменологија на економските кризи – современиите бизнис-циклуси и антицикличните политики*, Економски факултет – Скопје.
- Филић, Т.** (2011) *Кејнзијанската економска филозофија – од Кејнс до денешни дни*, изд. МАНУ и Економски факултет, Скопје.
- Филић, Т., Филићовски, В., Боџоев, Ј. и Трпески, П.** (2013) *Потенцијалниот бруто-домашен производ и природната стапка на невработеност во Република Македонија*, МАНУ – Центар за стратегиски истражувања, Скопје.
- Fischer, S.** (1997) "Entretien avec Stanley Fisher" во *Snowdon, Vane and Wynarczyk, La pensée économique moderne*, Ediscience international, Paris.
- Franc, R., Bernanke, B.** (2009) *Principe d'économie*, 4e édition, Economica, Paris.
- Fontana, G.** (May 2009): "Whither New Consensus Macroeconomics? The Role of Government and Fiscal Policy in Modern Macroeconomics", Working Paper N0 563, The Levy Economics Institute of of Bard Colege.
- Friedman, M.** (1968) "The Role of Monetary Policy", *American Economic Review*, Marte.
- Friedman, M.** (1975) "Monetarizam da" Paul Samuelson ed., *Ekonomска citanka*, Nakladni zavod, Zagreb (reprint).
- Friedman, M.** (1997) "Entretien avec Milton Fridman", во *Snowdon, B., Vane, H., Wynarczyk, P.* (1997) *La pensée économique moderne*, Ediscience international, Paris.

- Friedman** (2002) *Capitalism and freedom*, The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Friedman, M.** (2005) "A Natural Experiment in Monetary Policy Covering Three Episodes of Growth and Decline in the Economy and Stock Market", *Journal of Economic Perspectives* – Volume 19, Number 4 – Fall 2005 – Pages 145–150.
- Goodfriend, M.** (2007) "How the World Achieved Consensus on Monetary Policy" *Journal of Economic Perspectives* – Volume 21, Number 4.
- Gordon, R.** (2003) *Macroeconomics*, Ninth Edition, Pearson Education, Inc.
- Hansen, A.** (1953) *A Guide to Keynes*, Mc Graw – Hill Book Company, Inc.
- Hazlitt, H.** (1975) "Keynesijanske i druge danasnje hereze", во: **Samuelson, P.** *Ekonomska čitanka*, izd. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb.
- Harris, S.** (1953) Foreword in Alvin Hansen *A Guide to Keynes*, McGraw – Hill Book Company, Inc.
- IMF** (2009) World Economic Outlook (WEO): *Crises and Recovery*, April 2009.
- IMF** (2011): *Fiscal Monitoring – Shifting Gears, Tackling Challenges on the Roads to Fiscal Adjustment*, April 2011.
- Ilzetski, E., Mendoza, E., and Vegh, C.** (2012) *How Big (Small?) Are Fiscal Multipliers?*, National Bureau of Economic Research, Working Paper 16479 – ревидирана верзија.
- Keynes, J. M.,** (1997) *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Prometheus Books, New York.
- Kotlikoff, L.** (2010) "A Hidden Fiscal Crisis", *Finance and Development*, IMF, September 2010.
- Krugman, P.** (2009) *The Return of Depression Economics, and the crisis of 2008*, Norton & Company, Inc., New York - London.
- Krugman, P.** (2010) "This is Not a Recovery", *New York Times*, August 26.
- Kydland, E. and Prescott, C.** (1982) "Time to Build and Aggregate Fluctuations", *Econometrica*, November.
- Leijonhufvud, A.** (2004) "Celebrating Ned", *Journal of Economic Literature*, Volume XLII, Number 3, 2004.
- Leijonhufvud, A.** (2008) "Keynes and the Crisis", *Policy Insight*, No 23/ 2008, CEPR.
- Lukas, R. and Sargent, T.** (1981) *Rational Expectations and Econometric Practice*, Edited by: R. Lukas and T. Sargent, George Allen & Unwin.
- Lukas, R. and Sargent, T.** (1981) "After Keynesian Macroeconomics", *Rational Expectations and Econometric Practice*, Edited by: **R. Lukas** and **T. Sargent**, George Allen & Unwin.
- Lucas R.** (1994) "Review of Milton Friedman and Anna J. Schwartz's - A Monetary History of the United States, 1876–1960", *Journal of Monetary Economics*, No. 34.
- Lukas, R.** (1997) "Entretien avec Robert Lucas", Jr, **Snowdon, Vane and Wynarczyk**, *La pensée économique moderne*, Ediscience international, Paris.
- Lucas, R.** (2009) "In defence of the dismal science", *The Economist*, Aug 6th 2009.
- Lucas, R.** (2011) "Chicago Economics on Trial", Interview with Robert Lucas, <http://www.online.wsj.com/article>.

- Mankiw, G.** (1989) "Real Business Cycles: A New Keynesian Perspective", *The Journal of Economic Perspectives – Volume 3, Number 3, (Summer, 1989)*.
- Mankiw, G.** (1997) "Entretien avec Gregory Mankiw", во **Snowdon, Vane and Wynarczyk**, (1997) *La pensée économique moderne*, Ediscience internationale, Paris.
- Mankiw, G.** (1998) "La réinvention du keynesianisme", **Abraham – Frois, G., Larbre, F.** (1998) *La Macroéconomie après Lucas (Textes choisis)*, Economica, Paris.
- Mankiw, G.** (1999) *Macroéconomie*, 3e ed. De Boeck Université, Paris-Bruxelles.
- Mankiw, G.** (2000) *Macroeconomics*, Fourth edition, Worth Publishers, New York.
- Mankiw, G.** (2003) *Macroeconomics*, Fifth Edition, Worth Publishers, New York.
- Mankiw, G.** (2004) *Principles of Microeconomics*, Third Edition, Thomson.
- Mankiw, G.** (2005) A Letter to Ben Bernanke, <http://scholar.harvard.edu/mankiw/publications>.
- Mankiw, G.** (2006) "The Macroeconomist as Scientist and Engineer", *The Journal of Economic Perspectives – Volume 20, Number 4 –Fall*.
- Mankiw, G.** (2010) *Macroeconomics*, Worth Publishers, New York.
- Marseille, J.** (1994) "La crise économique est -elle cyclique?", *Problèmes économiques*", No. 2389.
- Marcel, B., Taieb, J.** (2008) *Les grandes crises - 1873–1929–1973, 8ème edition*, Armand Colin, Paris.
- McKenna, E., Zannoni, D.** (1999) "Neoclassical Synthesis (Bastard Keynesianism)", in *An Enciklopedia of Keynesian Economics*, **Cate, T.** (Ed), Edward Elgar Publishing, Inc.
- Miller, Le Roy, R.** (2012) *Economics Today*, Addison–Wesley–Pearson.
- Minford, P.** (1992). *Rational Expectations Macroeconomics – An Introductory Handbook*, Blackwell, Oxford, UK & Cambridge, USA.
- Mishkin, F.** (2012) *Macroeconomics – Polisy and Practice*, Addison–Wesley–Pearson.
- Muth, J.** (1961) "Rational Expectations and the Theory of Price Movements", *Rational Expectatins and Econometric Practice*, Edited by Robert Lucas and Thomas Sargent, George Allen & Unwin, 1981
- Parkin, M.** (2012) *Macroeconomics*, Addison–Wesley–Pearson.
- Phelps, E.** (1997) "Entretien avec Edmund Phelps", **Snowdon, Vane and Wynarczyk**, (1997) *La pensée économique moderne*, Ediscience internationale, Paris.
- Phelps, E.** (1969) "Nouvelle microéconomie de l'inflation et de la theorie de l'emploi" во **Abraham – Frois, G., Larbre, F.** (1998) *La Macroéconomie après Lucas (Textes choisis)*, Economica, Paris.
- Phelps, E.** (2006) *Seven Schools of Macroeconomic Thought*, Clarendon Press – Oxford.
- Phillips, A.** (1998) "La relation entre chômage et taux de variation des salaires nominaux au Royaume - Uni entre 1861 et 1957", **Abraham – Frois, G., Larbre, F.** (1998) *La Macroéconomie après Lucas (Textes choisis)*, Economica, Paris.
- Plosser, Ch.** (1997): "Entretien avec Charles Plosser", **Snowdon, Vane and Wynarczyk**, (1997) *La pensée économique moderne*, Ediscience internationale, Paris.

- Prescott, E.** (Interview) (2005) in **Snowdon, B. and Vane, H.** (2005) *Modern Macroeconomics - Its origins, Development and Current State*, Edward Elgar, Cheltenham, UK - Northampton MA, USA.
- Romer, C. and Romer David** (2010) "The Macroeconomic Effects of Tax Changes: Estimates Based on a New Measure of Fiscal Shocks", *The American Economic Review*, Vol. 100, No. 3, June 2010.
- Romer, D.** (2013): "Preventing the next catastrophe: Where do we stand?", VOX, 9 May 2013.
- Sargent, T. and Wallece, N.** (1976) "Rational Expectations and Theory of Economic Policy", *Journal of Monetary Economics*, April.
- Sargent, T.** (August 2010): Interview with Thomas sargent, in *Mineapolis Fed*, <http://www.reason.com/archives/2011/10/10/a-nobel-for-thomas-sargent>.
- Samuelson, P. and Nordhaus, W.** (2005) *Economics*, Eighteenth Edition, McGraw-Hill International Edition.
- Schaechter, A., Kinda, T., Budina, N. and Weber, A.** (2012) *Fiscal Rules in Response to the Crises - Toward the "Next - Generation" Rules. A New Dataset*, IMF Working paper, July 2012.
- Samuelson, P.** (2009) "Oporavak tek 2012", *NIN*, 12 mart.
- Skidelsky, R.** (1997). "Entretien avec Robert Skidelsky" во **Snowdon, Vane** and **Wynarczyk** (1997) *La pensée économique moderne*, Ediscience international, Paris.
- Snowdon, B., Vane, H., Wynarczyk, P.** (1997) *La pensée économique moderne*, Ediscience international, Paris.
- Snowdon, B. and Vane, H.** (2005) *Modern Macroeconomics – Its origins, Development and Current State*, Edward Elgar, Cheltenham, UK - Northampton MA, USA.
- Solow, R.** (2000) "Toward a Macroeconomics of the Medium Run", *Journal of Economic Perspectives – Volume 14, No 1 – Winter 2000*.
- Spilimbergo, A., Symansky, S., Blanchard, O. and Cotarelli, C.** (2008) *C: Fiscal Policy for the Crisis*, IMF, Decembar 29, 2008 SPN/08/01.
- Stiglitz, J.** (2003) *The Roaring Nineties – Seeds of Destruction*, Allen Lane, London.
- Stiglitz, J.** (2010) "Fiscal conservatism may be good fore one nation, but threatens collective disaster", *The Independent*, Tuesday, 15 June 2010.
- Taylor J.** (2000) "Reassessing Discretionary Fiscal Policy", *Journal of Economic Perspectives – Volume 14, No 3 – Summer 2000*.
- The Royal Swedish Academy of Sciences**, 1996, 8 October
- The Royal Swedish Academy of Sciences**, 9 October 2006 "Edmund Phelps's Contributions to Macroeconomics" – *Advanced information on Severiges Riksbank in Economic Sciences in Memory of Alferd Nobel*
- Thornton, D.** (2009) "How Would Modern Macroeconomics Schools of Thought Respond to the Recent Economic Crisis", *The Libero* 8, *Economic Information Newsletter*, November 2008.
- Tobin, J.** (1997) "Entretien avec Jemes Tobin" во **Snowdon, Vane et Wynarczyk**, *La pensée économique moderne*, Ediscience international, Paris

- Tobin, J.** (1998) “Ein Schlimmes Beispiel”, *Die Zeit*, No 23, превод на француски, во *Problèmes économiques*, No 2578, 1998.
- Trpeski, L.J., Jankoski, B., and Kondratenko, V.** (2013) *World Economic Crisis and Operational Efficiency of Central Banks, The Case of Macedonia*, Lambert Academic Publishing.
- Woodford, M.** (2009) “Convergence in Macroeconomics: Elements of the New Syntesis”, *American Economic Journal Macroeconomics*, Volume 1, Number 1, January 2009.
- Uhlig, H.** (2010) “Understanding The Impact of Fiscal Policy: Some Fiscal Calculus”, *The American Economic Review*, Vol. 100, No. 2, May 2010.

